

Füzi László

Kátrány és ezüst

Újabb fragmentumok Benes Józsefről és művészetéről

Benes József kettőezer-tizenhét november huszonharmadikán hunyt el.

A sors ajándékának tartom, hogy talákoztam vele, s majdhogynem három évtizeden keresztül figyelhettem, hogy mit és hogyan fest, rajzol. Katalógusainak, egy-egy képének ajánlásában barátjának nevezett. Számos új képét mutatta meg nekem, szinte abban a pillanatban, amikor már úgy gondolta, hogy elkészült vele. Felhívott, elmentem hozzá, beszélt a képről, s én is elmondtam, mit gondolok róla. Beszélt a festészetéről is, az életéről, barátairól. Beszélgettünk minden másról, történelemről, politikáról, családról, a kertről, napi ügyekről, mindenről.

Utoljára kettőezer-tizenhét májusában jártam nála. Készülő könyvem borítójának tervét mutattam meg neki. A borítón, mint majdnem mindegyik könyvem borítóján, az ő munkája szerepelt, a *Vakrepülés* című kiállításának számomra legfontosabb képe. Mint annyi más Benes-képet, ezt is egyfajta frivolitás jellemzi, a címlap tervezője, Hrapka Tibor viszont fordított egyet a képen, a lebegést zuhanássá alakította át, ezzel a képet keményebbé tette. Ezért tartottam is ettől a látogatástól, Benes viszont, amikor ránézett a kinyomtatott tervre, csak annyit mondott, érdekes, látod, mennyire jó így is, hogy egy kicsit hozzányúlt.

Aggodalmamat inkább az állapota igazolta, gyenge volt, s miután kendőzetlenül beszélt a betegségéről, érezni lehetett, hogy már a végső kérdésekkel néz szembe.

A hozzánk közelálló ember halála egyetlen pillanattá rántja össze a közösen megélt időt, ebben a pillanatban együtt, egymásra rámutatva látszik az élet és a mű, arra kényszerítve az itt maradót, hogy újragondolja mindazt, amit barátja életéről és művéről addig gondolt. Benes József halála semmit nem változtatott azon, amit róla, életútjáról és művészetéről korábban gondoltam, viszont rám ruházta annak a felelősségét, hogy a korábbiaknál erősebben gondoljam végig mindazt, amit az életéről és munkásságáról tudok. Azt mondják, a halál átírja a világot, új, addig rejtve maradt összefüggéseket tár fel a túlélő előtt, eltüntet az esetlegességeket, kiemeli a kiemelendőket, az egyszeriben megmutatja az általánost, az esetlegesben a mindennapokon túlmutatót. A magyar irodalomban ezzel kapcsolatosan József Attiláé az örök példa, halála tette rá a pontot a költészetére, halála felől értelmeződött költészetének egésze.

Benes József halála után azt érzem, hogy a korábnál nagyobb rálátás nyílt munkásságára. Minél több képét idézem fel magamban, annál nyilvánvalóbbá válik, hogy rendszer teremődik a motívumai, képei között, életművét szigorú törvények fogják össze – mint a nagy alkotókét minden esetben.

Beszélgéseinkről soha semmilyen feljegyzést nem készítettem, nem is gondoltam, most sem gondolom, hogy feljegyzéseket kellett volna készítenem róluk, a baráti beszélgetések, megjegyzések nem arra valók, hogy rögzítsük őket.

Rögzülnek azok egyébként is, csak éppen nem a papírlapokon, hanem az emlékezetünkben.

Az alábbi írásban, ha töredékesen is, a magam emlékei alapján írok róla és a munkáiról, úgy, hogy közben segítségül hívom íróbarátai, így leginkább Tolnai Ottó és Domonkos István írásait, ők majdhogynem az indulásától figyelhették pályájának alakulását, és idézem majd Bacsa Gábor és Virág Zoltán vele folytatott beszélgetéseit is. Benes beszélgetve fejtette ki esztétikai nézeteit, mondta el mindazt, amit az életéhez és a képeihez tartozónak gondolt, társaságban, baráti körben sokszor érintette ezeket a kérdéseket. Az említett két beszélgetés számos fontos tételét rögzítette, de nemcsak ezért idézem őket, hanem azért is, mert szeretném, ha Benes hangja is hallatszana ebben az írásban.

Nyilvánvalóan a véletlen is közrejátszott abban, hogy közel kerültünk egymáshoz.

Az ismert festő és a kezdő irodalmár, szerkesztő.

A véletlen is, s talán a szükségszerűség is, mondom ma.

Először Szegeden találkoztam vele, mint annyi más embernek, neki is Ilia Mihály mutatott be. Álltunk a Dugonics tér és a Kárász utca találkozásában, a könyvesbolt és az újságárus közötti sávban, egyszer csak jött Benes, ott találkoztunk először. Másokkal is ott találkoztam először, Pataki Ferencsel, Darvasi Lászlóval, ha a Benessel való első találkozásomat említem, mindig az ő neveik jutnak eszembe. Bakával máskor és másutt találkoztunk, Lengyel Andrásához általában mentünk, először az Egyetemi Könyvtárba, később a Fekete Házba. Bakával beszélgettünk is Benesről, jó festő, mondta, kár, hogy mindig ugyanazt festi.

Ebben nem volt igaz, mondom most.

Ha ugyanazt is festette, mindig máshogy festette azt, amit festett. Arról, hogy milyen szerepe volt Benes munkásságában a változatoknak, s hogy egyáltalán változatok voltak-e azok, külön tanulmányt kellene írni. Baka írt is Benesről, éppen a *Forrásban*. Azonosult Benes világával, ami azt jelenti, hogy a maga világát és Benes világát összekapcsolta. „A bácskai, majd csongrádi tájak ponyvával takart, súlyokkal rögzített szénakazlai, kötelekkel megfékezett, röpködni vágyó fóliásátrai, a télire papírzsákba bújtatott rózsfák, s ezek óriási másai, a moszkvai Lomonoszov Egyetem parkjának irtatlan védőburokba zárt fái – mind-mind ugyanazt mondják, dadogva és szinte kivehetetlenül, de akinek füle van a hallásra és szeme a látásra, nem megy el közömbösen mellettük, hanem számba veszi, rendszerezi és mondatokká rakja össze őket. Sivár és szomorú világ ez, fenyegető és fenyegetett, folyton változó, és lényegét tekintve változatlan – csak a kitérkedései tűnnek el, bukkannak fel másutt, csak a kötelékek feszesebbek-lazábbak,

csak a bugyrai mélyülnek-sekélyesednek, Bábel és Ninive – az égre törő, mégis parlagi gőg és a selymek, tüllök alatt megrothadó életerő szimbólumai.”

„Benes József képeiről hiányzik a cukormáz – elvontnak tetsző alakzatai a hazugságaitól megfosztott valóságot mondják, ezért ez a művészet mélyen realista. Realista és prófétikus. Az apokalipszis realizmusát mutatja fel nekünk. Azt mondja: Bábelben élünk, ne feledjük a palota falára írt szavakat!” – ezt is Baka István írta.

Akkor, amikor a költő Baka Benesről, annak művészi alapállásáról írt, a festő művészi eszközeit említetlenül hagyta.

Feltehetően azért hagyta említetlenül őket, mert erre az időszakra a verseinek az eszköztára már végletesen leegyszerűsödött.

Álltunk a Kárász utca elején, akkor jött arra Benes, fekete nadrágban, fekete trikóban, fekete hajjal.

Minden fekete volt rajta és körülötte.

Dedikációit is fekete tollal írta katalógusainak hófehér lapjára.

A katalógusokat mindig fekete tollal dedikálta, a nyomtatokat, képeket ceruzával.

Tolnai Ottó, aki a zentai gimnáziumban a tanítványa volt, a rúttól indult el, Ritoók Emma szavait idézte Benes képei kapcsán: „A rút által marad a művészet minden időben úgyszólván közelebb az emberihez...”

Tolnai Benes első képeinek a megszületésétől figyelte ennek a festészetnek az alakulását. „Emlékszem – mondta –, akár valami misztikus tárgyakhoz, totemekhez tértem vissza szinte naponta Belgrádból hozott képeihez, amelyek egy nagy hideg, kék-sárga kövezetű, üvegezett folyosón lógtak.”

Tolnai egy zentai gimnazista fiú emlékeit idézte fel, a képek a rajztanárának a képei voltak. Én nem a rúttól indultam el, amikor a Benes munkáival való ismerkedésem megkezdődött, s bár nem tudtam azt mondani, hogy, példaként említtem, a sűrű, vastag, a vérre utaló barnásvörös színnel nyomott *Már az anyaméhben* című képe a maga összevarrt szemű-szájú magzatával szép volt, abban azonban már akkor is biztos voltam, hogy az a kép jó és hiteles kép. Benes újabb tájképei, a pusztulás utáni derűt sugárzó újabb tájképei, valójában ezeknek a születésekor kerültünk egymáshoz közel – viszont számomra már az első rájuk tekintésem pillanatában szépek voltak, s szépek azóta is.

Nem tudjuk, hogy az ifjú festőjelölt milyen szándékkal, elképzelésekkel vágott neki a tanulásnak, erről soha nem mondott semmit, csak azt, hogy már gyerekkorában is mindig csak rajzolni szeretett volna. Benes akadémiai éveiről Tolnai Ottó többször ír, legrészletesebben a *Rothadt márvány* című kötetében: „A belgrádi Művészeti Akadémiát és az 50-es évek Belgrádjának képzőművészeti életét a szerb festészet legnagyobb nemzedékének tagjai határozzák meg, akik a két háború között Párizsban élnek (Czóbel nemzedéktársairól, barátairól van szó: Dobrović, Lubarda, Tabaković, Čelebović), majd a háború után egész az abszt-

rakcióig törve nagy releváns opusokat realizálnak. Benes második tanára nem ezek közül a robusztus egyéniségek közül való, az ő tanára: Gvozdenić, müncheni diák, aki Münchenben különösképpen Hofmann-nál tanult, annál a Hofmann-nál, aki majd emigráns éveiben az új amerikai festészet, a lírai absztrakció elindítója lesz.” Hiányos műveltségünk mindennek az értelmezését lehetetlenné teszi, tény azonban, hogy Benes mindig büszke volt arra, hogy a belgrádi akadémián végzett. A belgrádi képzés nyitott szemléletű volt. Benes nagy érdeklődést mutatott a nyugati szellemi-művészeti irányzatok iránt, főképpen a francia világ kötötte le. Tolnai mesélte Benes búcsúztatásakor, neki, a gimnazista diáknak a Párizsból hazatérő Benes, aki akkor már a zentai gimnáziumban tanított, az utca másik oldaláról kiáltotta át: Láttam Sártrét!, így, ezzel a hangsúlyozással mondta. Párizst állandóan emlegette, hozzá képest Londont nagy falunak tartotta.

Így, ezzel az óriási kíváncsisággal, szellemi-művészeti éhséggel végezhetette Benes Belgrádban az akadémiát, s ezzel kezdhette művészi-tanári munkáját is.

„...már ötödéves voltam, amikor Zentáról meglátogattak, olyan tanárt keresve, aki két nyelven, tehát szerbül és magyarul egyaránt tudna tanítani a gimnáziumban. A rektorátusról hozzám irányították őket. Leültünk, szerződést kínáltak, meg ösztöndíjat, amennyi évre szükséges, s minimum annyi esztendeig kell majd tanítanom a gimnáziumukban. Nekem az akadémián viszont már csak egy évem maradt hátra. Mondtam is nekik, hogy miért nem jöttek pár évvel előbb, megoldották volna anyagi gondjaimat. Mert az első évben például szemet is lapátoltam, kávéházakban rajzoltam, persze nem ingyen. Ösztöndíjat sehonnan nem kaptam, a nehéz helyzetben élő szüleim anyagilag nem támogathattak, nekem kellett fölhalálnom magam. Egyik módja volt tehát, hogy a belgrádi vasútállomás környéki kocsmákba jártam egy rajzfüzettel a kezemben, és rajzolgattam az embereket. Ki egy vacsorát fizetett, ki pénzt adott. Szóval nem volt ez túl könnyű dolog, s meg kellett felelni a rendelőknek: kicsit szebbre kellett rajzolni a személyt, esetleg fiatalabbnak nézzen ki, de azért amellett hasonlítson is...”
(„Mindig festő akartam lenni”, Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán)

Benes zentai életszakaszáról történetek, anekdoták őrződtek meg, de nem tudom, hogy hogyan és mennyit tanított, azt sem, hogy az óráit miképpen építette fel, ahogyan azt sem, hogy a tanári és az alkotói munka kettősségéből származó feszültségeket miképpen dolgozta fel. Bartuc Gabriella, aki már kései diákja volt, s akit valójában nem is tanított, így emlékezett rá: „Engem a zentai gimnáziumban 1975-ben már csak úgy tanított, hogy a szürrealizmusból írtam az érettségi dolgozatomat, és őt kérték fel mentornak. Orosz művészettörténész tanárnőnk volt ugyanis, aki nem értett magyarul. Olyan életszakaszomban találkoztam Benes Józseffel, amikor az ember szinte ráveti magát a példaképekre. S bár sok rendkívüli tanára volt a zentai gimnáziumnak, ilyen eredeti művésze azóta se.”

Nem ismerem az ottani művésztelepek világát, sem a zentaiét, sem a topolyaiét, écskaiét, csurgóiét. Nem tudom, mit jelentett az, hogy az akkori Jugoszlávia

legjobb festői megfordultak ezeken a művésztelepeken. Nem tudom, most is csak példát említek, milyen volt az ezerkilencszázhatvannyolc június tizenötödikén a zentai főtéren megrendezett művészeti happening. Nem tudom, milyen volt a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek elejéig az akkori Jugoszlávia szabadságot sugárzó légköre.

Innét, az ottani világtól az idő és a tér által elválasztva minderről semmit nem tudok mondani. Sem Jugoszláviáról, sem a Vajdaságról, sem Benesről. Amit mondani tudnék, az az olvasmányaimból származna, azt pedig mások is ismerik.

„Mindennél fontosabb az új keresése. Minden eddigit meg kell vizsgálni, és csak úgy szabad belőle valamit elfogadni. Újra fel kell találnunk, fel kell fedeznünk mindent. A kollektív munkát pártolnunk kell. Egyszerűsége törekedjünk, minden sallang nélkül. Soha nem egy képzőművészeti irány jelentősége teremti a nagy egyéniségeket, hanem a jelentős művészek teremtenek fontos irányzatokat egyéni vagy kollektív felismeréseik megfogalmazásával. A provincializmustól nem kell rettegnünk. A provincializmus nem egy vidékhez kötődik, hanem az emberhez, aki élhet akárhol, földrajzi meghatározottsága soha nem lehet rá döntő befolyással” – mindezt Benes ezerkilencszázhetvenegy szeptember huszonhetedikén mondta a vajdasági magyar művésztelepek helyzetéről, jövőjéről rendezett tanácskozáson. A tanácskozás három hozzászólása, rajta kívül még Ács József és Szombathy Bálint szólalt fel, az Új Symposion hetvenkilencedik számában jelent meg. Benes megjelent hozzászólását szó szerint, elhagyások nélkül idéztem. Ennyi jelent meg tőle, feltehetően ennyit is mondott, de amit mondott, azt máig hangzóan mondta. Az említett tanácskozáson elhangzottakat nyilván az adott viszonyok közé helyezve, a politikai-kultúrpolitikai összefüggéseket figyelembe véve kellene elemezni, ezt én most nem teszem meg, ahogyan Benesnek a művésztelepekkel kapcsolatos és a művésztelepeken végzett munkájáról sem beszélek, hanem erős leegyszerűsítéssel önvallomásnak, alkotói önvallomásnak tekintem az idézett mondatokat. Ezekkel a mondatokkal önmaga helyzetéről beszélt, művészként szólalt meg, önmaga előtt elismerten is annak tartotta magát, ebből a nézőpontból mondta, hogy nem az irányzatok teremtik a művészeket, hanem a művészek az irányzatokat. Ebből a nézőpontból említette a provincializmus kérdését is, mondván, az adott hely önmagában nem határozhatja meg az alkotót, ahogyan az alkotó sem zárkozhat be az adott hely sajátosságaiba. Ott és akkor fontos volt ennek a kérdésnek a felvetése és megválaszolása, hiszen a vajdasági magyar író- és művészvilág – ahogyan ez pár Benessel foglalkozó akkori írásból is kiderül – a provincia provinciájában, más megfogalmazásban kettős provinciában élőnek tudta magát.

Láttuk, Benes túllépett ezen a kérdésen. Bízott az erejében és a tehetségében, tudta, hogy azok kiemelik a szűkös provinciából.

Így volt ezzel akkor is, amikor már ismertem. Kötődéseiről sokszor beszélt, az Alföld tájélményként számára adottság volt, ám ha keresett valamit, akkor azt kereste, hogyan tudja ezt az élményt az önmaga világába beemelni, s úgy megragadni, ahogyan azt más még nem tette meg.

Akkori képeit a mából nézzük, azt keressük bennük, amit a későbbi Benesből megismertünk, mint mindent, így a művész pályáját is folyamatnak látjuk, folyamatos fejlődésnek, állandó előrelépésnek. A számomra reprodukciók, folyóiratokban megjelent fekete-fehér másolatok alapján elérhető képek eleget tesznek ezeknek az elvárásoknak, a későbbi alkotó jól megfigyelhető bennük. Az *Új Symposion* ezerkilencszázhatvanhétben megjelent huszonnyolcadik számában lévő öt linómetszetét nézve azt mondom, hogy az ötből négynek a struktúrájával később nem találkoztam, ötödikként viszont ott van az egyik legkarakteresebb munkája, az arcát a kezével eltakaró nőt ábrázoló metszete, ennek a képnek később külön története lesz majd. Ha az *Új Symposion* ezerkilencszázhatvankilencben megjelent ötvenötödik számában közölt grafikáit nézem, akkor azt mondom, hogy ezek a pár vonallal megrajzolt figurák egész későbbi pályáján megfigyelhetők lesznek majd. A Zentai Városi Múzeumban döntően a Thiel Tóth Margit-gyűjtemény anyagából kilencven kép található. A Vajdasági Digitális Adattárban közzétett huszonnyolc kép közül talán csak pár olyanra figyelünk föl, amelyik így vagy úgy nem folytatódott a későbbiekben. Tisza-partok, meredélyek, szakadékok vannak a képeken, figurák is, a későbbi páriaként megtaláljuk már akkor az *Áldozat* címet viselő munkájának egyik változatát is – mégis, ezek a képek egészen mások, mint a későbbiek, ezeken a természeti formák erőteljesebbek, hangsúlyozottabbak, mint a későbbi képeken, s a színek is erőteljesebbek, nyersebbek, mint később.

A *Megfeszített* című linómetszet vonalvezetésével később is találkoztam.

Azt, hogy önmagukban miképpen léteztek ezek a képek, s hogy miképpen hatottak akkor, ma, amikor a számítógép képernyőjén látom őket, nem tudom megmondani.

Benes művészként is akkor, a hatvanas-hetvenes években teremtette meg magát. Nem egyszerűen grafikusként, festőként vagy képzőművészként, ahogy később mondta, hanem művészként – a művész öntudatával és a művének való elkötelezettségével. Mindebben nagy szerepet játszott az, hogy képeivel írások foglalkoztak, értelmezték azokat, a művészeti világban való jelenlétét ezek az írások erősen hangsúlyossá tették.

Az írások közül kettőt idézek fel. Az első felidézett írás Tolnai Ottóé, az írás ezerkilencszázhatvanötben jelent meg az *Új Symposion*ban. Tolnai ezzel nyitja a Benessel foglalkozó írásai sorát, ezek az írások, ma már jól látszik ez, kiegészítve mindazzal, amit Benesről tud, s amit Benessel megélt, valósággal predesztinálják a nagy Tolnai-összes Benes-tömbjének megírására.

Tolnaiék akkor már túl voltak az *Új Symposion* elindításán, azt megelőzően a Symposion-mellékleten. Lapjuk volt, hazai viszonylatban ez elképzelhetetlen lett volna, Magyarországon pár év múlva a Kilencek költői az antológiájuk megjelentetéséért küzdenek majd. A vajdasági fiatalok indulásai később is korábban történtek, mint az itthoni fiataloké. Amikor a hetvenes évek közepén, egyetemistaként Újvidéken jártunk, az ottani fiatalok szellemi pozíciója már pontosan ismert volt, mi akkor még az első recenziónkat sem jelentettük meg. Azt, hogy később sem az *Új Symposion*, sem az általunk megismert fiatalok sorsa nem volt irigylésre méltó, most nem említem meg.

Az említett írást egy huszonöt éves költő írta egy harmincöt éves festőről, a tanítvány a tanáráról. Később ez a költő írja le az elégszer nem ismételtető mondatot: „Benes olyan szerepet játszott a Symposium indulásánál a vizualitás terén, mint az irodalomban Koncz István.”

Tolnai pontosan írta le Benes festészetének karakterét: „Főleg a dombok, partok vonala foglalkoztatja. A dombvonal melódiája, annak lassúsága, levegőt-lensége. De mégis egy nyugtalanabb, feketébb sorozat ez. (Topolyán készülnek.) A sötét festék (abban az időben »béka-hátnak« neveztem) csomósodni kezd, rezgése, lefojtott színskálája a bartóki muzsikával rokon.” A Bartókra való visszautalást magam az utak elágazását megmutató grafikáit szemlélve éltem meg, nagy feszültségeket éreztem azokon a képeken, akkor szinte önkéntelenül sokat hallgattam Bartókot. Figyelemre méltó Tolnai személyes utalása is: „...minket nemcsak ezek a partok, szegélyek, nem csak Benes fúgája, nem csak ez az illúzió-mentes szürkeség érdekel. Érdekel bennünket az az ember is, aki már egy évtizede provinciánk egyik provinciájában aszkétikusan dolgozik, keresi szubsztanciáját.”

A másik idézendő írás szerzője Soós József, írása *A fájdalom festője* címmel jelent meg az *Új Symposiumban*, ezerkilencszázhatvankilencben. Soós József először Benes akkori Tisza-partjait írja le: „Elsődleges szerepe a földnek, a meleg-barna elnyelő porhomoknak van, belőle árad a statikusság, az elindíthatatlan, megtolthatatlan szorító nyugalom. Ezek azonban csak az első benyomások, több kép megvizsgálása után ugyanis mintha megfeszülne és elernyedne előttünk a föld, hátán pattanások ugranak (kúpos fejű papucsszegek a vászon alatt), vizet, eget – pillanatokra mindent kiszorít duzzadásában. A föld öntörvényű hatalma ez mindenekfelett Benes képein.” Felfigyel Benes új sorozatára, a jobb híján bukósisakosnak nevezett képekre is. A sisak Benes számos figurájának a fején ott lesz majd később is, még a *Vakrepülés* című sorozat repülő-lebegő figuráinak fején is. Soós József az első, aki leírja, hogy Benes képei egy történet bemutatásának részeként is értelmezhetők, ez a gondolat tőlem sem áll távol. „Nehéz szabadulni attól a gondolattól – írja Soós József –, hogy Benes (mellékes, hogy tudatosan vagy sem) egy általunk életnek nevezett épülő-beomló folyamat főbb állomásait festette meg a művészi transzponáltság olyan aktuális általánosságában, amely lassan már túllombosodik kétszeres provinciának nevezett itteni valóságunk gyökér-voltán.”

Látjuk, milyen komoly kihívásnak kellett megfelelniük azoknak, akik elsőként tettek kísérletet Benes képeinek értelmezésére. Változás ezen a területen azóta sem történt.

A valamikori jugoszláviai világ valóban szabadabbnak tűnt a miénkénél, s itt ne csak a világvételekre gondoljunk, hanem arra is, az eddig említettekben belül maradva, hogy az *Új Symposiumban* számos itthon közölhetetlennek tartott írás jelent meg, de ott sem éltek dogmák nélkül, ahogy a feldolgozatlan történelmi események az ő életüket is kísértették. A legújabb törekvések iránti nyitottság és a történelmi tapasztalatok tudatosítása Benes világában egyszerű volt jelen. Tolnai Benesnek egy nyilatkozatából idézi a *Már az anyaméhben* című kép eredetét: „Kicsit kötődik ez a zentai élményekhez is, mert egy Tisza-parti halász

mesélte el nekem azt, hogy annak idején az apjának és az ismerőseinek a száját is összevarrták. Összedrótozták az emberek száját, mielőtt a Tiszába, a másvilágra küldték őket. A történelem igazolja a karkai szorongást... Variálok persze, elvonatkoztatom, de annyira szorongatott helyzeteket hozhat elő a bevarrt száj, amit nem lehet elmondani, amit nem lehet látni – s jobb is nem látni.” Az ugyancsak a Vajdaságból elszármazott Péter László búcsúztatójában a következőket írta: „Szitanyomózás, alkotás közben Lendván 2003-ban mondta el a gúzsba kötött figurái egyik történetét. Hogy figurái nem kitaláltak, hanem nyugodni képtelen kósza lelkek: a partizánok által Tiszába lőtt délvidéki ártatlanok lelkei. Piszmogásaink közepette ezek után rájöhetnénk, hogy mi mindent jelenhettek számára e kötözött bábok, bábuk, figurák.” Benesnek persze voltak más történetei is gólemjei eredetéről, a kis infánsnői testét összefogó varratokról, kötelekről, eredetüket tekintve nekünk is vissza kell nyúlnunk a második világháborúig. Valószínűleg ezek az egymást erősítő eredetek és magyarázatok formálták-alakították az összetettséget.

Észrevehetik, mindegyik motívumának adottak a külső világbeli megfelelői. Ennek kapcsán Tari Istvánt idézem még, aki másokkal közös éjszakai élményüket írta le, azt, hogy az autó fényszórója elé állva árnyékuk az éjszaka végtelenjébe nyúlt. Mindez ürügyet teremtett Benes számára ahhoz, hogy árnyékként ábrázolt figuráit megnyújtsa, végtelen hosszú kezekkel, lábakkal ábrázolja, mondja Tari. Valóban ürügyet, vagy inkább lehetőséget, hiszen már akadémistaként az árnyékszerű ábrázolásra törekedett. Megnyúlt emberi alakok, összefogott szájú emberek, a levetkőztetett nő bomló testét összefogó fűzők és zsinetek, a Tisza-part, a folyópartok ugyancsak árnyékként létező fái és bokrai, ezekből az alapelemekből építkeznek Benes képei, ezekből az elemekből teremtett magának öntörvényű vizuális világot.

„...a Tiszát nem tudom elfelejteni, ezt meg kell mondanom. Itt, Zentán lettem szerelmes a Tiszába, és nagyon sok képem kapcsolódik a folyóhoz. Érdekes módon maga a víz csak nagyon picit jelenik meg a képeken; a kimosott part fogott meg engem, ez a sivár, réteges, sáros, agyagos part. S mivel a zöld színt nem nagyon szerettem, a tájképeket illetően inkább az őszi meg a téli tájat kedveltem.”

(„Mindig festő akartam lenni”, Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán)

Benes Tisza-partjairól írja Tolnai Ottó: „Egyik napról a másikra Benes Tisza-partján találtam magam. Benes Tisza-partjára vettem. Egyfajta kiüzetés volt, az kétségtelen. Emlékszem, szinte fizikai fájdalmat éreztem a zöld, a klorofill hiánya, kiiktatása miatt. A radikális váltás ebben a dimenzióban játszódott le, mert különben, mint jeleztem, volt táj, tájfestészet, volt figura, figuráció.”

„A Tisza-partnál én kimondottan a partra koncentráltam, Zentánál is, ott szerettem meg a Tiszát. A part kimosott rétegeit szerettem figyelni meg ábrázolni, a sár, a sárga föld, a fekete, a humusz meg a mindenféle rétegek érdekesek voltak számomra, és ezt próbáltam a képeimben is megcsinálni.”
(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

„Igen, ősszel meg télen szerettem csinálni ezeket, mert akkor nem zavar a növényzet. Mindannak ellenére, hogy imádom a természetet, nyáron nagyon élvezem a tanyánk melletti kiserdőnél a fák lombjait, a zöld leveleket, de festeri nem. Nekem a zöld problematikus, ami a színeket illeti a képen. Jobban szerettem, meg szeretem ma is a sárgás, barnás, okkeros színeket. Meg a csupasz Tisza-partot. Ha van is növényzet, én azt kihagyom, persze.”
(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

Képei önállóak, saját nyelvük, jelrendszerük van, ezért üzenetükről, „tartalmukról” nehéz szavakkal beszélni, annak viszont, aki valamennyire is ismeri a képeit, nem kell külön magyaráznunk, hogy azok történelmi-társadalmi területekhez kapcsolódnak. Még a közvetlen társadalmi szerepvállalás is megfigyelhető nála. Ninkov K. Olgának a zentai művésztelep hatvanas évekbeli tevékenységéről írott tanulmányában olvastam a következőket: „Az EK csoport a zentai művésztelep programtevékenységének kezdetén jött létre, 1969-ben. Az elnevezés az »erőt kölcsönző« szavak kezdőbetűiből ered, és a művészi cselekvés közvetlen társadalmi akcióvá való transzformálását jelképezi.” A csoport tagjai Benes József mellett Ács József, Baráth Ferenc, Kapitány László, Maurits Ferenc, Markulik József és Petrik Pál voltak, álláspontjuk szerint „a korszerű művész csak aktív hozzájárulással válhat a társadalom funkcionális részévé”. Nem idézem itt a csoport tevékenységéről írtakat, közös témájuk közül is csak egyet, a sertésstenyészést(!) emelem ki, s utalok arra, hogy Benes absztrakt informel rövidfilmjét az 1969-es szabadkai Képzőművészeti Találkozón több alkalommal is vetítették. Ezt Ninkov K. Olga már egy másik, történetesen Benest búcsúztató írásában említi, ebben az írásában mondja a következőket is: „A rút, a szorongás, a magány, a veszélyeztetettség esztétikai és érzelmi tartományából merülnek elő a képek, és mindig érezhető az autentikus aktualitás, az angazsáltság.” Írtam már, munkásságával Benes hatni akart, feltehetően ezért választotta a sokszorosítással élő műfajokat, munkái így több helyre eljuthattak. Ebbe az irányba mutatott a képek sokszor szokatlan mérete is. Ennek kapcsán ugyancsak Ninkov K. Olga írja: „Az alkotások mérete is váltakozik, az átlagostól a gigantikus méretekig, ami főleg a grafika területén eredményez meglepő, provokatív hatást.”

Sokáig tanított, képeit bármikor és bárkinek elmagyarázta, mindezek azt jelzik, de hát ezt tudtuk is, hogy a világban jelen akart lenni.

A művész számára lehetséges módon akart jelen lenni a világban.

„Nem l'art pour l'art-t akarok csinálni. De persze ne is legyen szájbarágós vagy illusztratív. Például a levegőszennyeződésre utaló dolgok, figurák, maszkokban arra utalnak, hogy mennyire nem vigyázunk a levegő tisztaságára, tönkreteszünk mindent, és ebből aztán betegségek is származnak.”
(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

„Nem utánozok senkit. Sajnos sok magyar művésznél látom, meg láttam, hogy az amerikai, a menő, a mostani divatos irányzatokat próbálják utánozni. Nem lehet. Lehetetlen Hortobágyon például, vagy itt, Bácskában a sívóár

földön azt csinálni, amit New Yorkban, vagy Washingtonban, vagy nem tudom, hol csinálnak. Akadnak festők, köztük sikeresek is, akik folyóiratokból meg ma már az internetről lopkodják össze a dolgokat, s úgy tesznek, mintha a sajátjuk lenne. Engem ez nem érdekel, én ezt nem csinálom. Járom a magam útját.”

(„Mindig festő akartam lenni”, Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán)

Meglehet, az írókkal azért szeretett együtt lenni, mert ők talán a képzőművészeknél is erősebb társadalmi jelenléttel bírtak. Az *Új Symposion* Katolikus portabeli szerkesztőségének falára felakasztott egyik, korábban már említett képének valóságos irodalma van. A képet leváltásakor Sziveri János akasztotta le, s vitte magával. Pestre is áthozta, amikor Benes a beteg költőt meglátogatta, a képet Sziveri ágya fölött találta. Ez az önmaga szemét saját tenyerével eltakaró alakot ábrázoló metszet került Sziveri János *Bábel* című kötetének címlapjára, s ennek egy változata szerepel a *Pasztorál* című kettőezer-tizenégyes Sziveri-kötet borítóján. Tolnai Ottó így foglalta össze ennek a képnek a történetét: „Megdöbbsentőek ezek az első linók. Mondhatnám, én fedeztem fel őket, címlapon, plakáton közöltem az *Új Symposionban*, majd be is kereteztettem őket, s Maurits képeivel azok határozták meg az ún. hőskor ambientusát. Mondhatnám, én fedeztem fel őket, hiszen amikor a rendőrség megszállta a szerkesztőséget, a falnak támaszkodva sápadtan, hogy össze ne essek, emlékszem, jóllehet másra nemigen, aki rajtam kívül még jelen volt ott a Katolikus portai szerkesztőségben, minden biztonnal többre emlékszik: felpillantottam Benes linójára, immár egy újabb dimenzióját is felfedezve annak. Ezért, mondhatnám, többszörösen én fedeztem fel őket – és mégsem egészen. Ezek a linók, különösen az egyik, az a kezeit szeme, arca elé emelő figura, majd csak a szerkesztőség felszámolásakor, amikor is Sziveri leemeli a falról és hazaviszi, illetve majd csak, amikor tovább víve magával, jóllehet már magát is alig cipelve, Budapestre, s ott *Bábel* című könyvének fedőlapjára helyezi, jóllehet akkor 1990-et írunk, s Benesnek sok festészeti korszaka játszódtott le közben, fedeztetik fel igazán, lesz Munch és Nolde nevezetes, korszak-meghatározó metszeteit idézővé számunkra.” (Ez a linómetszet szerepel a kettőezer-egyben megjelentetett katalógusában, ezerkilencszázhetvennégyes munka, mérete harmincszor harminchét centiméter.)

Hetvennyolc vagy hetvenkilenc lehetett akkor, amikor először találkozunk. Benes akkor már Magyarországon élt. Ezerkilencszázhetvennégyben Hódmezővásárhelyen ismerte meg Gerle Margit keramikusművészt, ezerkilencszázhetvenhatban kötöttek házasságot, fiuk, Bátor ezerkilencszázhetvennyolcban született meg. Hozzájuk menekült át, a feleségével és a fiával akart élni. Az áttelepülése mögött meghúzódó vajdasági történetekről ritkán beszélt, akkor is csak egy-egy mozzanatot említett meg. Ha majd a jugoszláviai magyar szellemi élet történetét megírják, akkor a még meglévő dokumentumok és emlékezések töredékeiből nyilván ezt a történéssort is összerakják, magam Bartuc Gabriellát idézem ennek kapcsán: „Ő volt a zentai művésztelep és a képtár vezetője is. Élő képtárat akart, ezért magyar nyelvű irodalmi esteket, koncerteket, összejövetele-

ket rendezett ott, amik a hetvenes évek közepén jártak csúcsra olyannyira, hogy az már nem tetszett a szerbiai állambiztonsági szerveknek. A titói Jugoszláviában ugyanis mindent szabad volt, csak a magyarságunkkal foglalkozni nem. A résztvevők kihallgatásával, letartóztatásokkal, volt, akinek börtönnel végződött ez a zentai »happening« sorozat. Benes pedig elhagyta Jugoszláviát, 1978-ban áttelepült Magyarországra, Szegedre, majd Kecskemétre.” Találkozásunk időpontjában Margittal már nyilván Szegeden éltek, mi hetvenkilencben végeztünk az egyetemen, aztán elkerültünk Szegedről, máskor nem kereszteződhetett az utunk.

Ezt a találkozásunkat tekintem véletlennek.

Szükségszerűnek a kecskeméti találkozásunkat tartom.

Itt valóban találkozniuk kellett azoknak, akik valamennyire is hasonlóan látták a világot. Találkozásunk, egymásra hangolódásunk mégsem nélkülözte az esetleges elemeket. Egy összeszaladásunkkor jelezte, hogy kiállításra nyílik, s meghívott bennünket a kiállítás megnyitójára. A kiállítást a Bolyai-gimnáziumban rendezték meg, mi, Ágival együtt voltunk ott, akkor láttuk először a képeit. Nehéz volt szembenézni velük, másra már nem emlékszem arról a nyolcvanas évek végi kiállításról, csak arra, ahogy Áginak mondtam, nehéz belekerülni ezeknek a képeknek a világába.

Nyolcvannyolcban vagy nyolcvankilencben, a pontos dátum tulajdonképpen mindegy, akkor, amikor a rendszerváltás folyamata elkezdődött, estet rendeztünk a vajdasági íróknak, egészen pontosan tizenhat vajdasági íróknak-költőnek rendeztünk estet, a résztvevők doyenje Herceg János volt, akkor Fenyvesi Ottót tartották fiatal vajdasági magyar költőnek, itt volt a tolószékbe kényszerült Varga Zoltán, aztán Burány Béla, Tari Pista, nagy-nagy kavargás volt, erre emlékszem. Az estet követő napon Benes mindenkit meghívott magukhoz, így engem is. A beszélgetés végén a jelenlévőket megajándékozta egy szitanyomattal, a nyomatot alapos körütekintéssel dedikálta mindenkinek. *Már az anyaméhben* című, korábban említett munkájának barnásvörös nyomata volt ez, ennek egyik változata szerepel az ezerkilencszázkilencvennégyben megjelent katalógusában. A kép az anyaméhben lévő gyermek felnagyított felsőtestét-arcát mutatja, összevarrt szemekkel és szájjal.

Sokáig ez volt az egyetlen képünk, de még akkor is, amikor már volt több, a falon tartottuk ezt a nyomatot. Péter fiunk, aki azután született, hogy ezt a képet megkaptuk, az első pillantásaitól látta, de csak pár éve jegyezte meg: Tudjátok, milyen nehéz volt felnőni azzal az összevarrt szemű-szájú magzattal?

Benes is sokszor beszélt erről. Az én képeim nem arra valók, hogy valaki kitegye őket a szobája falára, mondta.

„Egyébként nem kapkodnak a képeimért. De nekem nincs is meg az az óhajom vagy igényem, hogy áruljam a munkáimat. Ha az volna a célom, akkor szép pipacsmezőket, virágokat, virágcsendéleteket meg netalán aktokat festenek. Azokra biztosan sokkal több vevő jelentkezne. A kereskedelem meg az igények engem szerencsére hidegen hagynak. Teljes szívvel, őszintén csinálom azt, amit csinálok, amit érzek... Ha nincs keze a figurának, akkor azért nincs, mert akkor úgy éreztem, hogy ne legyen. Ami persze nem azt jelenti,

hogy többet soha kezekkel nem festek embereket... Nem akarok sablonokat követni, nem akarom még saját magamat sem utánózni.”
(„Mindig festő akartam lenni”, Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán)

Benes képeiről hiányzik a cukormáz... Az én képeim nem arra valók, hogy kitegyék őket a falakra, Benes mintha Baka mondatát folytatta volna, amikor a képeiről beszélt.

A nyolcvanas évek végétől Benesék Kecskeméten éltek, itt találtak megfelelő házat és közeget a maguk számára. Amikor a világ mozdult egyet, az itt élő művészek munkáit árusító galéria is nyílt a városban. A nyitás pillanatától figyeltem a galéria kínálatát. Volt ott egy Benes-kép, annak a szépsége máig él bennem, s a hiánya is belém hasít máig. A képen szénaboglyák láthatók, nagyobb részben olyanok, mint megannyi szénaboglya a festészet történetében, az oldalukon viszont ott van a varrat, mint a *Már az anyaméhben* című nyomaton, vagy más Benes-képeken.

Ezektől a varratoktól az ő szénaboglyái azonnal élők és hitelesek lettek – az én szememben mindenképpen.

Még most is, annyi más kép után is fáj, hogy annak a képnek nem mentem utána, hogy nem néztem meg az árát, hogy nem küzdöttem meg érte. Kettőezer-egyben megjelent katalógusában szerepel ez a kép, címe: *Szénakazlak*, mérete százhuszszor százötven centiméter, ezerkilencszáznyolcvankilencben készült, olajfestmény.

A galéria falán láttam ezt a képet, láttam a katalógusban, a műteremben viszont nem, ez azt jelenti, hogy elkelt a galériában.

Ebből az időszakból kiindulva mondom azt, hogy szükségszerű volt a találkozásunk. Egy nagy festő, aki világléletemben írók, költők, s más effélék között érezte jól magát, s egy fiatal szerkesztő, aki megélte az irodalmat, aki a szellemi-művészi jelenségek közül az irodalmat tartotta a legfontosabbnak, mert az irodalom annyi mindent, politikát, közéletet, filozófiát helyettesíthetett, ezt gondolta akkor, s aki éppen ezekben az években döbbsent rá a festészet, egyáltalán a képzőművészet erejére, fontosságára.

Sok minden kellett ehhez, nyilvánvalóan szükségem volt erős képzőművészeti hatásokra, számos olvasmányélményre, másképpen fogalmazva: számos könyv áttanulmányozására ahhoz, hogy némi festésztörténeti áttekintésre szert tegyek, s szükségem volt arra, hogy jó néhány képzőművészt személyesen is megismerjek, érezzem a művészetük szerepét a maguk világában, de leginkább arra volt szükségem, hogy számos példán lássam, nemcsak az irodalmat, hanem a festészetet, a képeket is meg lehet élni, lehet és kell velük élni, a szépségükbe, az erejükbe ugyanúgy bele lehet kapaszkodni, mint az irodalomba.

Amikortól a világom nyitottá vált ebbe az irányba is, akkortól értettem meg Benes képeit.

Érteni a képeket, sajátos kifejezés ez, de ebben a kifejezésben nincs több ellentmondás, mint az érteni az irodalmat kifejezésben. Ez a kifejezés csak részben utal esztétikai, művésztörténeti vagy irodalomtörténeti tartalmakra, noha művek

esetében a megismerés legmélyebb formájának történeti-esztétikai megértésüket tartom. Abban az értelemben, ahogy én használom ezt a kifejezést, inkább arról van szó, hogy értsem és érezzem a műnek az adott alkotói világban betöltött szerepét, emellett az önértékét, esztétikai karakterét, s azt a sajátosságot, amelynek révén az adott mű hatni tud az emberre. Itt fontosnak tartom az érzelemre való utalást, fontosabbnak, mint például az esztétikai karakterjegyek lajstromozó leírását, miközben azt is mondom, hogy a művek megéléséhez az értelemre is szükség van, a műveknek az értelmünket is érinteniük kell.

Benes munkái a fent leírt módon kerültek hozzám közel.

Az, hogy a képei közel kerültek hozzám, sok beszélgetésnek, kutakodásnak az eredménye. Számos képét láttam, műteremben-kiállításokon megismerkedésünk után feltehetően valamennyi fontos képe a szemem elé került, a nála lévő régebbi képeit is elővette, megmutatta őket, beszélt is róluk, mondta, hogy sokat dolgozott rajtuk vagy gyorsan elkészült velük, arról is beszélt, hogy mit akart a képpel, a munkára készítő indulatot is érezni lehetett akkor, amikor a képeiről beszélt.

Benes türelmes, egyes helyzetekben azonban indulatos ember volt, azt hiszem, indulatai munka közben is vele voltak. Van, aki fél megkarcolni az előtte lévő papírt, Benes viszont uralkodott fölötte, a maga belső világát nagy erővel vetítette az előtte lévő vászonra vagy lapra.

A vajdasági életéről is beszélt, sokszor az anekdotáit mondta el.

„Benes nem beszél, nem magyaráz, Benes beszéltet. Önmagunkkal kezdünk elsősorban foglalkozni a kép kapcsán, de gyorsan rájövünk, Benes nem az énünkre apellál. Ne kérdezz, add fel korábbi meggyőződésed, szoktasd magad az idegenszerűséghez, az ellenszenveshez. (...) A képet nem magyarázni kell, élni kell vele”

(Domonkos István: Közöny és életöröm)

Talán úgy, ahogy Domonkos István mondja, talán másképpen, de képei egzisztenciális mélységű hatást gyakoroltak rám, a miértről és a hogyanról azonban nehéz beszélni. Nyilván a színei és a formái hatottak rám, merthogy a képeknek ezek az összetevői, de azt, hogy miért Benes színeit és formáit gondoltam a számomra természetesnek, nem tudom megmagyarázni.

A színeken és a formákon túl azonban volt valami más is, talán az, ezt most értettem meg, hogy képeivel Benes egy világról beszélt, egy történetet mondott el a világnak a maga világán belüli megjelenéséről. Soós József, idéztem ide kapcsolható tételét, ezt már a hatvanas évek végén felvetette. A történet legalább három szinten zajlott. Az első szint Benes élettörténete, aztán következett a képek története, az, hogy hogyan festette meg őket, mindezek mögött ott hozódott a külső világ története, annak a változása, mozgása. Képei elvontságuk ellenére is a fentieket magába foglaló történet részeit alkotják, az, aki belekerült ebbe a történetbe, az a világába is belekerült. Ezt a világot megismerve érthetők meg a színei, a formái, a színek és a formák átalakulása, s így tovább.

Éreztem és tudtam, hogy mit miért tesz.

Világában benne volt a vajdasági magyar ember teljes problematikája, de benne volt a saját korát megélő ember problematikája is, a kettőt nem választotta el egymástól, ahogyan egyiket sem zárta ki magából.

Talán ettől volt természetes ember.

Egyszer egy összejöveten, ahol zenészek is voltak, a zenére táncolni kezdett. Egyedül, önmagának táncolt, így élte meg a zenét.

A rajzolás az anyanyelvévé vált, ezen keresztül, ismét azt mondom, a színekkel és a formákkal beszélt a világról.

Ha a képeiről gondolkodtam, mindig arra jutottam, hogy az impresszionizmussal lezáródó festészet szépségeszménye már nem volt újratehermenthető, kellett valami, ami utána következik, és összegzi magában mindazt, ami a huszadik században csapásként érte a világot, s őrzi az embernek a szépség utáni eredendő vágyát is.

A magam számára a szépség utáni szépséget találtam meg Benes képeiben.

Édesapja bunyevác volt, délvidéki származása Benes minden mozdulatán érződött. Sárgásbarna bőre, fekete haja a tengerhez közeli világra utalt vissza. Noha sokat és sokszor járt a tengernél, a valamikori Jugoszláviában ez a vajdasági magyar értelmiség számára szinte természetes volt, az Adria egész partvidékét bejárta-beutazta, ő maga azonban soha nem élt ott, a nővére viszont családjával valóban a tenger közvetlen közelében, Montenegróban, egészen pontosan Herceg Noviban talált otthonra, ennyiben némi alapja is lehetett volna feltételezésünknek.

Mínta francia színész lett volna, mondta Tolnai Ottó a Benes búcsúztatását követő beszélgetésben. Arra utalt ezzel, hogy Benes nem csupán a képeit formálta, hanem önmagát is, a történeteit nem elmondta, hanem előadta, megjelenéseit szinte fellépéssé formálta.

Más helyzetekben is képes volt szerepjátékra. Emlékszem, amikor Herceg János estjére mentünk fel a Kossuth klubba, korán értünk, még csak két ember álldogált a lépcsőnél, Herceg János, akiről az est szólt, s a Magyarországra akkor hazatért Faludy György. Hárman voltunk, Benes, Pintér Lajos s én. Magam ezt megelőzően Szegeden már találkoztam Faludy Györggyel, mégis gondolkodóba estünk, odalépünk-e az egymással beszélgetőkhöz. No, várjatok, majd megoldom én, csak ennyit mondott, s nagy erővel Faludy vállára-hátára csapva elkiáltotta magát: Gyurikám, de régen találkoztunk, mondta, valósággal kiáltotta, s ezzel magához is ölelte a mestert. Valóban, mondta Faludy, s viszonzta Benes ölelését. Ezt követően már a bemutatkozások következtek.

Hasonló belépő bármelyik színésznek a becsületére vált volna.

A történethez hozzátartozik az is, hogy Faludy György kilencvenedik születésnapján szép grafikát ajándékozott az ünnepeltnek, Faludy hajkoronáját egyetlen vonallal rajzolta meg.

A rejtélyesség nem állt távol Benes Józseftől. Még születésének évét és napját is különböző módon őrizték a kézikönyvek és a különböző internetes oldalak, szerepelt azokban ezerkilencszázharminchat és ezerkilencszázharmincnyolc október

nyolcadika is. Az utóbbi években már figyeltem, hogy hány éves lehet, noha valójában időtlen volt. Először Tolnaival állítottam párba, ha Tolnai ennyi és ennyi idős, akkor Benesnek, aki tanította, legalább ennyinek és ennyinek kell lennie, gondoltam. Pár éve aztán a Híd egyik régi, a világhálón megtalálható számában találtam egy utalást arra vonatkozóan, hogy Benes ezerkilencszázharmincban született. Halálakor az egyik híradás az egyik, a másik híradás a másik évszámot említette, a pontos adatra a legritkább esetben utaltak.

Rejtélyességéhez hozzátartozott az is, hogy állandóan kísérletezett, munkáinak szemlélői így mindig más eljárással készült nyomattal, festménnyel találták szembe magukat, miközben arról, hogy hogyan készült a kép, semmit nem tudtak... Színekkel, formákkal, anyagokkal kísérletezett, volt, hogy különböző tulajdonságú festéket engedett össze, aztán figyelte az eredményt, közben néha bele is kellett nyúlnom a történésekbe, mondta mosolyogva.

Ellenőrizte azt, ami a képpel történt.

Volt, hogy millimétereket csúsztatva háromszor is megnyomta a papírt, más-más színnel, így a színek összjátéka révén ért el nehezen leírható hatást.

Nála minden összetett volt, a fekete is, s az arany is, a formáknak, színeknek már korábról megvolt az eredőjük, de létezett az önálló életük is.

Uralta a képzőművészeti technikákat, anyagokat, eljárásokat, mindig azt alkalmazta közülük, amelyekre éppen szüksége volt.

„...visszatérve a kísérletezgetésre: vannak érdekes, jó technikák. Egyik-másik adhat egy jó ötletet. Itt van, nézd, ez a tájképem, olajjal nem tudtam volna megcsinálni. A fene gondolta volna, hogy az ezüstöt a kátrányos fekete festék, mikor még nedvesen ráteszem, aranyszínűvé teszi.”

(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

Ha megkérdezték, minek tartja magát, akkor a legritkább esetben mondta, hogy festőnek vagy grafikusnak, leginkább a képzőművész kifejezést használta. Mondhatott volna mást is, voltak szobrai, tűzzománc munkát is készített, nem is akármilyet, Újszegeden, az ÁNTSZ épületében látható. Erről a munkájáról nem tudtam, egyszer Virág Zoli említette, így aztán Ágival elmentünk, s megnéztük magunknak. Címe: *Bakteriofág*, ez a kifejezés a baktériumokat fertőzni képes vírusokat jelöli, maga a vírus két részből áll, egy külső burokból és a benne lévő örökítő anyagból. A vírus külső képét felnagyítva valójában figuráinak ösképehez jutott vissza, elhelyezésük a későbbi, szántásokra utaló képein lévő barázdák harántcsíkos elhelyezését idézi fel. A vírustestek elhelyezése Benes más munkáira utal, itt a felnagyított mikrovilág fölött távlatot adó semleges tér, másutt égbolt húzódik. Benes más munkáit idézi ennek a zománcképnek a háromszáz centiméteres kétszázhusz centiméteres mérete is, huszonegy táblából áll, a képet a kék és ezüstszürke színek uralják. Ottjártunkkor lefényképeztem, a kép valamelyik égi felhőben pihen, időnként megnézem, az érdeklődő rátekinthet számítógépe segítségével is. Elérhetősége: www.kozterkep.hu/~28996/Bakteriofag_Szeged_1982.html/photos/252289

Teljes értékű Benes-képről és teljes értékű tűzzománc munkáról beszéltem, ez is azt jelzi, hogy egyetlen olyan eszköz és eljárás sem állt távol tőle, amellyel esztétikai értékkel bíró alkotást lehetett létrehozni. Anekdota alapjává vált, hogy amikor Rómába utazott, nem vitt magával papírt, ceruzát, így akarta távol tartani magát a munkától, ami egészen addig sikerült is, amíg egy halom összekötözött divatlapot nem pillantott meg. Begyűjtötte a divatlapokat, s kisollójával újabb sorozatának mintát adó figurákat vágott ki belőlük. Ez azok egyikén-másikán közvetlenül is érződik, a harisnyás lábra, mint kiindulópontra, rá lehet ismerni.

Legjobban nyilvánvalóan rajzolni szeretett. Akkor, amikor utoljára jártam nála, gyöngö volt, otthonról nem is mozdult ki, megkérdeztem, mit csinál napközben. Rajzoló, válaszolta, s mutatta a szobában lévő munkaasztalát, apró rajzok soka-sága volt rajta.

Nincs abban semmi meglepő, ha egy grafikus vagy festő rajzol, állandóan rajzol vagy fest, vagy éppen kísérletezik, Benesnél azonban más volt ez is. Munkán túli életét is látva mondom, nála ezek a tevékenységek önmaga kifejezésének legtermészetesebb formái voltak, olyanok voltak számára, mint mások számára a beszéd. Olvasom, hogy a képekben gondolkodás eredményeként megjelenő gazdag képet nehéz a nyelv eszközeivel elmondani, felidézni, ezt egyébként kiállítások megnyitásokor, a képekről való beszélgetéseken tapasztalhatjuk is. Benes a képek gazdag világában létezett, ösztönösen, a maga világát kifejezve rajzolt, később néha szóban értelmezte a képet, egy-egy motívum eredetére is utalt. A maga teljes jelrendszerét a képein mutatta meg, erről nem beszélt, azok a belső világából törtek a felszínre, s vizuálisan léteztek.

Képzőművésznek nevezte magát, mégsem mondom azt, hogy ezzel a kifejezéssel pontos önmeghatározást adott volna magáról. Nem, mert láttam, hogy a képek megteremtésén túl is állandóan művészettel foglalkozott, művészeti egyesületeket hozott létre, művésztelepeken vett részt, könyvek címlapjaihoz adott képeket. Idetartozik az is, említettem már, hogy barátai között írók és festők voltak. Minden foglalkoztatta, ami a művészettel és a művészeti közélettel kapcsolatban volt, művészeti szervezetekben tevékenykedett. Margittal törekedtek arra, hogy alkotóházakba, tanulmányutakra menjenek, együtt vagy külön, ahogy azt a lehetőségeik engedték. Alighanem látta mindazokat a múzeumokat és képeket, amelyeket látnia kellett.

Az értéket teremtő művész öntudatával élte az életét, öntudatát művészi teljesítménye határozta meg. Sokak számára ő jelentette a művészt, képeivel és magatartásával egyaránt, a kettő elválaszthatatlan volt egymástól.

Hangversenyekre jártak, esténként a legkülönbözőbb televíziós csatornákon kulturális műsorokat kerestek a maguk számára.

Létformája, az étellel szembeni legalapvetőbb igénye volt a legújabb művészetben való létezés, az arról való tájékozódás.

„A legszorosabb kapcsolatot az irodalmárokkal tartottam, a legtöbb barátom közülük került ki. Persze, akad néhány képzőművész is, de... elsősorban

Domonkos István és Tolnai Ottó nevét említeném. Domonkossal fiatalkorunk óta jó barátságban vagyunk. Svéd nőt vett el feleségül, Svédországban él. Én meg itt. Ritkán jön Magyarországra, de levelezünk, meg telefonon is tartjuk a kapcsolatot. Munkáimat jól ismeri. Egyszer kapok tőle egy levelet, amelyben a művészetemről ír. És felfigyel például arra, hogy a figuráimnak nincsen keze. Egy hosszú periódusban az alakjaim valóban kéz nélküliek voltak. Ebben hiába keresnénk tudatosságot. Most már, a legeslegújabb munkáimon megint van kezük... Kitalálhatnék persze valamilyen magyarázatot, de szerintem a képeknek maguknak kell beszélniük. Ha valaki megnézi, és érti vagy érzi, hogy mit akarok mondani, akkor jó, ha nincs hatással rá, menjen tovább... Domonkos megfigyelése felerősíti azt, amit én el akarok mondani a világról. A sok kegyetlenségről, a háborúkról, a szenvedésekről, a betegségekről. Minden benne van, ami az embert kegyetlenné teszi. De erre nem figyeltek. Hogy keze sincs a figurának... A lábai pedig kimennek a képből, és nem tudni, milyen hosszúak. Ez is Domonkos meglátása. Ami szintén nagyon érdekes. Tolnai sokat írt már a képeimről, de ezt nem vette észre. Domonkos, aki nagyon ritkán ír, ő igen. Ezt én mindenképpen értékesnek, vagy legalábbis figyelemre méltónak tartom.”
(„Mindig festő akartam lenni”, Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán)

Ezerkilencszázkilencvennégyben megjelent katalógusában szerepel a *Kis infánsnő* című képe nek reprodukciója, a kép ezerkilencszáznyolcvannyolcban készült, a mérete százszor százhatvanöt centiméter. Noha a reprodukció és a nyomat elképzelhetetlenül rossz minőségű, már ez is, az eredeti munka pedig teljes egészében meggyőzi szemlélőjét, ez Benes munkásságának kulcsdarabja, ez összegzi szemléletmódját, ebbe az irányba mutatnak korai munkái, s innét kiindulva vezethetők le a későbbiek.

A képen nem árnyként, hanem a térbeliségére is utaló módon egy összekötözött, elnagyoltan ábrázolt nőalak, a későbbi gólemek elődje látható. A cím feltehetően előkelő voltára, leginkább belső gazdagságára utal, a valóságosságra azonban az ábrázolás egyáltalán nem törekszik. Mintha egy bábu állna időtlenül a világban, mindazt, ami takarja, s mindazt, ami ő maga, varratok fogják össze.

Valaki, aki áll a történelemben, akit a történelem összevert, aki védi az értékeit.

A kép színgazdagsága lenyűgöző, későbbi vaskos figuráinak belső színfoltjai itt rendezett csíkokban mutatkoznak a testet fedő condrákon. A háttér elnagyolt, Benes a korábról és későbbiről is megfigyelhető, hideg, leginkább talán lilásnak nevezhető színcsíkokkal utalt a tájra.

Ha valaki hosszan nézi az eredeti munkát, ezek a liláshideg színek magukhoz rántják a figyelmét. Losonczy István a Nyolcak pécsi kiállítása kapcsán, amikor egymás után látta Csontváry képeit és az említett kiállítást, tanulmányt írt, Csontváry és a Nyolcak festőinek színek kompozícióját vetette össze. Magam is Péccsett, a *Baalbek* című kép előtt állva figyeltem fel a kép felső harmadánál kezdődő barnás-vörösés-lilás színcsíkra, ez egy magasabb tájrészletet jelez a képen, ennek s Benes színeinek, leginkább a *Kis infánsnő* című képen uralkodó színek rokonságára.

Öntudata képei értékével kapcsolatosan is megmutatkozott.
Tudta, hogy mennyit dolgozott egy képen.
S azt is tudta, hogy mennyit dolgozott egy képért.
Azt szokta mondani, hogy egy-egy képe mögött ötven év munkája van.

A Forrás körüli csapat hamar szót értett Benes Józseffel, ahogy ő is velünk. Pintér Lajosnak számos baráti, irodalmi kapcsolata volt a vajdaságiakkal, s hát én is elolvastam mindazt, amihez hozzájutottam. Egyetemistaként a diákkörrel jártam Újvidéken, az ottaniak voltak nálunk, Mák Ferenc, Balázs Attila, Faragó Kornélia, Csányi Erzsébet, Sebők Zoltán – velük talákoztam egyetemistaként, s a tanáraikkal is, Bori Imrével, Bányai Jánossal, Gerold Lászlóval. Tolnai Ottóval még Szegeden ismerkedtem meg. Nyolcvanhatban, amikor Hatvani Dániellel Kanizsán, az ottani írótabor vendégei voltunk, Fehér Ferencsel, Gion Nándorral és Tolnai Ottóval sétáltunk a töltesen, mindezt csak azért mondom, hogy jelezem, számunkra sem a vajdasági magyar irodalom, sem az ottani irodalmi közeg nem elvontan létezett. Voltak a kapcsolódásaink ahhoz a világhoz, amelyikről Benes beszélt, értettük a jelzőit, a hangsúlyait, az utalásait, kapcsolatba kerültünk vele. Ebben az időszakban jelent meg nálunk Baka István már idézett kiállítás-megnyitója, Tolnaitól a *Benes rothadt márványa* című fontos, már eddig is többször idézett esszé, ez lesz az egyik pillére a Kijárat Kiadónál (Pálincás Györgynél) megjelent *Rothadt márvány (Jugoplasztika)* című kötetének. Mák Feri lejegyezte a legfontosabb anekdotáit, Virág Zoltán is rögzített egyet a Benessel folytatott beszélgetésében, ezek forrásként idéződhetnek majd, de megjegyzem, hogy ezeket az anekdotákat senki nem tudja majd úgy elmondani, mint ahogyan Benes mondta őket, mert minden hangsúlynak, mozdulatnak, gesztusnak megvolt a maga szerepe ezekben a „fellépésekben”.

„Topolyán voltunk, a művésztelepen, s a helybeli bútorgyár – úgy tudom, tavaly szűnt meg – neve az volt, hogy Umetnost [Magyarul: művészet. A szerk. megj.]. Egy napon, reggeli után, Milan Kerac újvidéki szerb festő barátunk, aki tudott valamennyire magyarul, bejelentette, látott a városban egy érdekes utcát, megfestené. El is ment. Visszajöve áradozik: gyerekek, fantasztikus volt! Mi volt fantasztikus? – kérdeztük. És akkor elkezd mesélni, alighogy hozzákezd a festéshez, odajön egy parasztasszony parasztruhában, és magyarul jó napot kívánt, majd megkérdezte: hol van itt az Umetnost? Szegény Keracnak fogalma sem volt arról, hogy a kérdező mire kíváncsi, de úgy gondolta, ha már egy művészt a festészetéről faggatnak, illik válaszolni, és hosszas magyarázatba kezdett, hogy a színeket kissé másként festi, hogyan alakítja a kompozíciót... A parasztasszony meg csak bámul tátott szájjal, hogy mi van ezzel az örülltel. Ne haragudjon, mondta végül, maga elég hosszan beszélt, de én nem tudtam meg ebből, hogy hol van itt az Umetnost. Kerac letette a palettát, és elkezdett most már egyszerűbb nyelven magyarázni. Nekünk pedig lelkendezett: gyerekek, ma to je nešto fantastično [ez valami fantasztikus], hogy itt a parasztok is érdeklődnek a művészetek iránt. Ez szerinte a művésztelepnek köszönhető,

mert olyan kisugárzása van, hogy még a tanyasi asszonyok is a művészetek iránt érdeklődnek. Rajtam kívül a társaságból csak egyvalaki tudta, miről van szó, s már szólni is akart, hogy te hülye, hát az a gyárat kereste – de én abban a pillanatban leintettem. Maradjon meg Keracnak az illúziója, hogy ennek a művésztelepnek örült a kisugárzása, s itt a parasztok is szeretik a művészetet.”

(„Mindig festő akartam lenni”, Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán)

Benesék háza roppant egyszerű ház Kecskeméten. Az 5-ös útnak a pesti kivezető szakaszánál áll, jókora távolságra magától az úttól, ráadásul attól egy kicsike fás-erdős szakasz is elválasztja, így már az udvara is csendes. A ház a hatvanas években épülhetett, jellegzetes, sátortetős ház, a ház hátsó részében Margit alakította ki a maga műtermét, műhelyét, a háztól különálló, egykori gazdájának autószerelő műhelyként szolgáló kis épületben Benes dolgozott.

Ha a műterme előtti betonon festéknymokat láttunk, akkor a látogatásunk előtti napokban vagy órákban biztosan festett.

A házban a fogadószobájuk is egyszerű volt, könyvespolcok, alacsony asztal, virág, kis kerámiatárgy, a polcokon a könyvek előtt az aktuális meghívók, a szobában Margit egy-egy munkája, a falon Benes egyik vagy másik újabb képe, azonnal, egyetlen pillanat alatt beléptünk a világukba.

A házban is, mindenütt minden, egész életükben a munkát szolgálta. Egyszer Margit kiállításának megnyitóján mondtam, láttam és látom azt, ahogy életük a művészethez kötődött és kötődik, ahogy életükből minden a művészetnek rendelődik alá.

A kíváncsiságuk, az érdeklődésük, a munkájuk.

Ugyanezt Benes életéből és munkáiból kiindulva is elmondhattam volna, vég-sőkig leegyszerűsített környezete, életmódja, időbeosztása, minden, ami a gondolkodásában és körülötte volt, a művészetét és művészi érdeklődését szolgálta.

Amikor meglátogattuk őket, akkor a munkáikat is megnéztük. Előtte mindig beszélgettünk napi dolgokról, ki mit látott, mit hallott, milyen rendezvény volt, mikor lesz egy újabb irodalmi est, ki lesz a vendégünk, családi dolgokról, aztán következett a műtermek meglátogatása. Margit is, Jóska is mindent elmondott arról, amiben éppen benne volt, miért kezdték el a munkát, mit akartak megoldani, hogyan, milyen anyagokkal, eszközökkel dolgoztak. Láttuk a műteremben őrződő régebbi munkáikat, ezekről is megtudtunk mindent, Benes a képek kapcsán történeteket mesélt, a vajdasági világról, művészekről-művésztelepekről.

Volt, hogy szombat délután baráti látogatásra mentünk át hozzájuk, vagy ők jöttek át hozzánk, akkor megnézték, hogy mi változott nálunk, gyakorlati dolgok is előkerültek, aztán jöttek az irodalmi és a művészeti kérdések újra.

Ezekon a beszélgetéseken, tárgy- és képnéző látogatásainkon szerettem meg a művészetüket. Ha az irodalmat az alkat felől tanulmányoztam, akkor azt kell mondanom, velük kapcsolatban is megértettem művészi törekvéseik eredőit, s láttam, hogy egy-egy munkájukon az miképpen mutatkozik meg. De nem csupán a művészetüket ismertem meg, hanem magát a képzőművészetet, a képeket is

ekkortól figyeltem tudatosan, a kiállításokon szereplő tárgyakat, a reprodukciókon látott képeket, ekkortól olvastam tudatosan a képzőművészettel kapcsolatos tanulmányokat, könyveket, ekkor értettem meg, hogy a képzőművészet is képes megteremteni azt a teljességet, amelyet az irodalomban már megtaláltam.

Ha a magam munkájában elfáradtam, a náluk tett látogatások, a velük való beszélgetések, az új kerámiák és az új képek mindig erőt adtak.

A képekkel, műtárgyakkal való foglalkozás soha nem fárasztott, most sem fáraszt, inkább újabb energiákat ad. Korábban nem ismert világba, birodalomba kerültem, s elmerültem ebben a birodalomban. Akkoriban sokszor mondtam, igaz, némi túlzással, ha újrakezdeném az életemet, akkor csak képekkel foglalkoznék.

Ezerkilencszázkilencvenötben jutottunk el oda, hogy jelezzük, szeretnénk képet vásárolni tőle. Benes körülnézett a szobánkban, hunyorítva bemérete annak a falnak a nagyságát is, ahova a képet szántuk, s csak annyit mondott, rendben. Pár hét múlva hozta is a képet, feltekerve, s várta, mit mondunk majd, amikor a padlóra leterítjük. Annak ellenére, hogy tudta, nem a tömegeknek fest, jó néhány ember, különösen a barátai véleménye fontos volt számára, engem is mindig kérdezett, s Ágit is, külön, sokszor mondta, hogy Ági véleménye az ő számára nagyon fontos. A közösségi világhoz való kötődése őrződhetett abban, ahogyan a munkáiról mondtakra figyelt.

Önmaga útját járta, de úgy tudta, hogy a művész hozzátartozik a közösségéhez.

Említettem már, a Benes-képek mellbe verik az embert, ez a kép is mellbe vert bennünket. Egy jó képnek, akárcsak egy nagy versnek az egészében megmutatózó súlyát nem lehet egyetlen pillanat alatt tudatosítani, jóformán még a képet sem lehet egyben látni, ahogyan a verset sem lehet azonnal megérteni. Amikor Buda Ferenc elmondta nekünk a *Himnusz haza* című versét, csak azt éreztem, hogy nagy verset hallok, nagy, s a szerzője számára fontos verset, de ennél többet abban a pillanatban nem tudtam volna mondani róla.

Így voltam ezzel a képpel is. Az *Egyszervolt állatok* című, nagyméretű, százhatvanszor háromszáz centiméteres munkájának a mi falunkra kicsinyített, de még így is nagyméretű, színezett változata volt a szemünk előtt. A még mindig nagy felületen filccel, zsírkrétával színezett ósállatok láthatók, kétlábúak, négylábúak, öt- és hatlábúak, gerincükre büszkék, sunyiak és bátrak, meghúzódnak és törtetők, felszínre keveredők és elbukók, valamennyiük mozgásban van, folytonos mozgásban, a színek változása, hullámozása ezt az érzetet alakítja ki a szemlélőben. A képnek nincs kezdete és nincs vége, ahogyan ez más Benes-képeknek is a jellemzője, számos későbbi képe ráfolyik a kereteire, Benes többször megfestette a kereteket is. Itt is érezzük, hogy a kép folytatódna tovább minden irányba.

S a színek... Mélyzöldek, feketébe játszó, halvány- és világoszöldek, narancs- és citromsárgák, lilák, kékek, valamennyi színnek a hideg-rideg változata, s mint-ha ezek a hideg filcszínnek is mozognának.

Egy pillanatra megdermedtünk, csak a részleteket láttuk, az egészet nem. Jóska tanácsokat adott, kihez vigyük kereteztetni, milyen legyen a keret, milyen az üveg, hogyan rögzítsük, s így tovább.

Amikor a kép felkerült a falra, eljött, megnézte, hogyan helyezkedik el a szobában.

Vérbeli mester volt, végigkövette munkájának az útját.

Sokszor néztem ezt a képet, s mondtam magamban, hogy szép.

Emlékszem, ült egyszer Tolnai nálunk a fotelban, nézte a képet, s azt mondta: gyönyörű. A rút esztétikáját kereső Tolnai a gyönyörű kifejezést használta Benes képe kapcsán.

Péter László mondatai jutnak eszembe ennek kapcsán: „A vajdasági művészetben csupán ketten: Maurits és Benes tanítják meg nekünk, hogy a művészetben a borzalom lehet esztétikus is. Hogy az elesett, a torz vagy a gnóm is lehet megrázóan szép. Vagy például a félelmetes is lehet megejtően érzéki. Az alakjukat változtatni térben és időben közlekedni képes beúszós különös lények nagyon ritkán mondhatók szépnek. Megkínzott, rút, néha félelmetes kísértetlények. De rútságukban iszonyatos szépség lakozik.”

A képhez kapcsolódó történeteknek még mindig nincs végük. Tanulmányt írtam Benes művészetéről, ez először a *Jelenkor* ezerkilencszázkilencvenhat júniusi számában jelent meg, az írást szerepeltettem a *Balvégzetű évtized?* című kötetben is, a könyv borítójára ennek a képnek a reprodukcióját szántam. Koczka István vállalta, hogy lefotózza a képet, de rengeteg baj, gond jött elő, először is szét kellett szednünk a bekeretezett képet, kivenni a nagyméretű eredetit, aztán megfelelő helyet keresni ahhoz, hogy erről jó minőségű fotó készülhessen... Amikor Benes mindezt meghallotta, a borító méretét kérdezte, aztán leült, ezt a méretet alapul véve, a kép ritmusát a borító igényeihez alakítva újrarajzolta a képet, majd a színes ceruzáival kiszínezte azt.

Az *Egyszervolt állatok* című képének ez a változata került a könyvem borítójára.

Azóta mondom, hogy Benes színezi a világot.

Kilencvenhét nyarán meglátogattam Veránkán, ezen a Dunában lévő, Baja fölötti szigeten, művésztelepet vezetett ott. Zsűrízni mentünk, az elkészült munkákat néztük meg, valójában mégis inkább látogatás volt ez, baráti látogatás. Benes, noha vezetője, s így minden vonatkozásban ügyintézője is volt ennek a tábornak, akkor sokat dolgozott ott, ezen azt értem, hogy akkor több képet is megfestett. Voltak olyan táborok, amelyekben egyetlen képet sem festett, ehelyett a többiekre figyelt, az ő munkájukat segítette. Ekkor azonban érződött rajta, hogy megtalált valamit, így a munka teljesen kitöltötte.

Új tájképei ismét csak mellbe vertek, megállítottak. Ezek a képek is folyópartokat ábrázoltak, de nem a korábbi Tisza-partok folytatásai voltak, hanem egészen újak, fénylőek, ragyogóak, színesek, teljesen elszakadt a realitásokra utaló elemektől, színcsikokból álltak, azokból építette fel őket.

Színek addig is voltak a képein, Veránka a ragyogást adta a színeihez, így azok fénylőek lettek.

Visszatértünk után szinte naponta jártam át hozzá megnézni az új képeket, valóban új korszaka kezdődött, számos tájképe keletkezett akkor, először a Veránkán kialakult formákhoz kötődő képek jöttek sorban egymás után, aztán ez a forma is átalakult, új struktúrák képződtek meg a képeken.

A kettőezer-egyben megjelent katalógusának címlapjára is egyik tájképének kinagyított, ezüstben-szürkében-feketében ragyogó részlete került.

Azt mondják, a fekete összegyűjti, önmagába sűríti a színeket.
Ha ez igaz, akkor Benes a feketéből kibontotta azokat.

Festett egyszer egy zöld képet is.

Talán egyetlenegyszer festett zöld képet.

Benes ekkor ott volt velünk Veránkán az írotáborban, az ő képzőművész-táborából nőtt ki ez is, ha van táboruk a festőknek, legyen az íróknak is. Gion Nándor akkor már nem volt velünk, a második táborot követően halt meg, de voltunk ott jó páran Benes barátai közül, így egyszer Jóska ott maradt velünk. Lent, az alagsorban festette a képeit, gumicsizma volt a lábán, a vászon körüli betoncsikok itt is őrizték a festés nyomait. Akkor már vastagabb figurákat festett, a körvonalakon belül hatalmas színes foltokkal.

Ott, a figurális képek között készült az említett zöld kép.

Ezen a képen minden zöld. A képeit uraló egyenes vonal ezen a képen nem a síkvidék és a látóhatár találkozását jelzi, hanem magára a folyóra utal, a zöldben lévő, a környezete színét magára vevő folyóra, Veránka zöld volt, az égig érő fák összezártak a fejünk felett, zöld szigeten éltünk akkor pár napig.

Ekkor valóban feloldódott a tájban és a társaságban.

Amikor a fentieket leírtam, eszembe jutott egy másik zöld képe, Pintér Lajos *Tiszavirág* című kötetének borítóján találkoztam vele. Lajos a Tisza virágzását Csongrádon élte meg, egyszer nekem is megmutatta azt, nekem és Iskandernek.

Iskander számos jó képet készített a Tisza közepén, Benesnek zentai élménye volt a Tisza virágzása, a zentai Royal Szálló falán, most már áthelyezve őrződik hatalmas méretű *Tiszavirág* című sgraffitója. Azt a képet a mozgás uralja, a Lajos könyvében lévő akvarellt a zöldek árnyalatai fogják egybe.

A zentai sgraffito több négyzetméternyi, ez az akvarell nem nagyobb egy kis borítéknál.

S az itteni zöldbe is, ahogy a Veránkán festettbe is, beúszik a fekete szín.

Annak, amit festett, mindig megvolt a valóságvonatkozása. Egyszer láttam egy fotót a vörösiszap-katasztrófa helyszínéről. A félig üresen maradt medence két hatalmas fala között ott a szakadék, amelyen az iszap kiömlött.

A képet a mélyvörös iszap uralta.

Úgy éreztem, mintha egy nagyméretű Benes-kép került volna a szemem elé.

Volt egy időszak, amikor szívesen festett kátránypapírra.

Nem is festette a kátránypapírt, hanem belemarta a figuráit, a vonalait ebbe az anyagba.

Festett fekete bársonyra is.

Egyszer fekete bársonyra arannyal festette meg egyik jellegzetes figuráját.

Volt, hogy egy régi, használt, megörökölt keretbe festett egy képet.

A keret és a kép hangulata tökéletesen kapcsolódott egymáshoz.

Annak, aki képet kapott tőle, nehéz volt megtalálnia a képnek legmegfelelőbb keretet. Tolnai írja erről: „Hosszú-hosszú idő után végre egy képre azt mondom, ezt szeretném, ezt akarom. Benes összegöngyöli, látom, legalábbis úgy tűnik, fekete marad a keze, pedig hát Benes különben is egy abszolút fekete lény, egy fehér nigger. Beteszem a kocsiba, úgy érzem, az én kezem is fekete lett. Aztán a határon is ki kell venni, meg otthon, Palicsfürdőn bevinni a házba (a Homokvár ún. toronyszobájába). ... Aztán egyszer valami megmozdul bennem, mutatkozni kezd. Egy minimális, alig sejlő, mindössze centiméternyi kékes (amilyen régen a kék pakkpapír volt, pontosan olyan) paszpartú avagy alátét. Megkönnyebbülök, jelzem Franzer úrnak, a neves szabadkai képkeretező művésznek, galeristának, viszek egy Benes-képet. Mondja, örül, mert különben is szeretne egy kis Benes-kiállítást csinálni. Maga is tűnődik a lehetséges, az adekvát kereten, mondja. Beszállítom tehát a tekercest Szabadkára, Franzer úrhoz. ... A kék paszpartúhoz valami erős, mattfekete rámat képzeltem. S akkor, afféle kisebb csodaként, megpillantok egy 4 centiméternyi, matt, kék lécet. Igen, pontosan az a régi pakkpapírkék. Kigöngyölöm a képet, s megmutatom a lécet. Semmi paszpartú?, kérdi Franzer úr. Semmi, mondom. Rendben van, mondja. Otthon elfog a kétely. Kék, ha matt is, kék ráma?! Múlnak a hetek. Franzer úr rám telefonál, nem érti, miért nem megyek a Benesért?! Megyek, mondom, nem merem bevallani, félek. És megpillantom a bekeretezett képet! Gyönyörű! Pontosan az, amit képzeltem. Gyönyörűen kihozza a kép kormát-kátrányát-szurkát...”

Nyilván lesz majd egyszer egy művészettörténész, aki elkészíti Benes meghatározó, gyakran használt motívumainak gyűjteményét. Pályakezdő munkáit nem ismerem, Tolnai Ottó pasztás, metafizikus babákat említ ennek kapcsán, brutális figurációkat, kék párában derengő, véres hullákat ábrázoló óriási vásznakat, Benes szót ejtett szétszedett órákról is. Aztán jöttek a Tisza-partok, az összevarrt szemű-szájú magzatok, figurák, a táj elemeire is rávetített varratok. Infánsnői testét is varratok fogják össze, innét eredhetnek a gólemek, majd következtek az újabb figurák, tájképek, a figurák és a tájképek újabb változatai. Végül figuráinak egy sajátos, lebegő változata jelent meg, egyik utolsó sorozatát ez a vakrepülésben lévő alak uralja.

A maga „műfajai” között nem állított fel fontossági vagy értékbeli sorrendet, a grafikát azonban nagyon fontosnak tartotta. Festett papírra, vászonra, furnérlapra, készített akvarelleket, festett akrillal és olajjal, színezte a nyomatait, készített szitanyomatokat és metszeteket, szobrokat – minden munkáján meghatározó motívumait szerepeltette. Mondhatnánk, változatokat készített, de úgy gondolom, hogy másról és többről volt itt szó, mint változatokról. Az új képeket az új alapokról indulva új módon építette fel, így mindig új struktúra és színvilág, ebből következően új kép keletkezett. Ezen a ponton kell idéznem Frank János megállapítását Benes fontos motívumairól. Frank János annak a kecskeméti kiállításnak a kapcsán írta le a maga tételét, amelyen Ágival mi először láttuk Benes képeit. Idézem Frank Jánosnak a kiindulásában, de csak abban a Baka Istvánéval rokon gondolatát: „Benes József, ez az originális művész, amióta ismerem –

csakis egyetlen motívumot szerepeltet grafikai lapjain, festményein újra és újra ugyanazt a protagonistát: egy tömött zsákhöz, vagy kötözött sonkához, esetleg rögbilabdához hasonló vertikális alakzatot, a közelmúlt – már kiveszőben lévő – divatszavával mondva, egy »akármit«. Makacsul ismételteti ezt a saját szkémáját – szólóban, de gyakran többszörösen is, tömeget alkot vele – mindig más mondanivalóra alkalmazza, pszeudó mondanivalóra, semmit nem jelentő mondanivalóra: egyszerűen mindig sokat, még többet jelentő mondanivalóra. Ez a rögbilabdaféle olykor objekt, azaz tárgy, vagy épület, máskor növény; vagy éppen megszemélyesíti a festő emberként, sci-fi-alakként, mint idolt, sőt mint tulajdonságot is. Ez az idol megjelenésében is ezerfajta, hol szigorúan síkkonstruktivista, hol csak keresztmetszetében látjuk, vagy szikáran grafikus, hogy aztán az ellentétbe csapjon át, a festőiségbe, impresszionista-naturalista módon a tájba lépjen és még az atmoszféra is a kép tényezőjévé váljék. ... Benes Józsefnek ez a rögbilabdája olyan jelenség, akár egy nagyformátumú színész, aki a legkülönbözőbb szerepkörökben otthonos, a legellentétesebb szerepeket képes eljátszani, anélkül, hogy a saját karakteréből, habitusából valaha is kilépne.”

Látjuk, Benes nemcsak a képteremtés mindig új követelményeket támaztó törvényeit követte, hanem kulcsmotívumait is mindig új formában és összefüggések között szerepeltette, a sokak által használt változatok helyett ezért tartom helyesebbnek az új kép kifejezés használatát. Az önmagukat mindig újjáteremtő képek kapcsán sokszor beszéltem arról, azon, amit a vásznain, lapjain látunk, nem szabad a valóság elemeit számonkérnünk, merthogy az nem a valóság, hanem egy kép, s annak a törvényeit követi.

Ha rendszerezik majd egyszer az életművét, akkor művészetének ezt a sajátosságát is szem előtt kell majd tartani.

„A grafika sajnos nem kapta meg az őt megillető helyet, pedig nem értékelenebb, mint az olajfestmény meg a hagyományos eljárással készült alkotások. Csak az emberek fejében az él, hogy a vásznon az olajfesték nemesebb anyag. A másik meg az, hogy a nyomatokból több van. Itt is dívik az, hogy mindenki ragaszkodik az egyedi értéktárgyhoz, csodálja. A grafika a legdemokratikusabb képzőművészeti eljárás. Egy csodás alkotásból több embernek is lehet. A grafikánál nem a minőséggel van baj, hanem a szemlélettel körülötte.”

(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

Alföldi festő – ezt a kifejezést vele kapcsolatban nem alkalmazták, noha az volt, helyesebben az is volt. A Pannon-síkság emberének tartotta magát, ha erről beszélt, ezt a kifejezést használta, ezért fogadta el, hogy Szabadka környékéről, majd Zentáról Szegedre, aztán Kecskemétre került. Az itteni fóliázók sátrait azonnal saját motívumává alakította, azokat hasonította a korábbi képeken szereplő varratokhoz. A látóhatár végét jelző egyenes képeinek uralkodó részévé vált, a kétdimenziós kép meghatározó elemeként időnként a helyéről elmozdítva önálló motívummá, tudjuk, motívumait öntörvényűen alakította, formálta. Az Alföldhöz való ragaszkodását felerősíthette, ezt mostanság olvastam Ninkov K.

Olgától, hogy a Zentai Művésztelep tagjaként többször járt Hódmezővásárhelyen. Benes már hatvanötben is képviselte a Művésztelepet Vásárhelyen, a városban például ezerkilencszázhatvan kilencben megrendezték a Zentai Művésztelep kiállítását, később a két város testvérvárosi kapcsolatra lépett, ami nyilván újabb utazások lehetőségét teremtette meg.

Nem véletlen, hogy Tornyai János ismert mondatát a sömmi megfestésének nehézségéről többször is idézte. Érdeemes lenne összehasonlítani ennek a két nagy festőnek a képeit, láthatnánk, hogy az azonos perspektíva mellett ennek a térnek mennyire más elemeit használták fel.

Az, amit az Alföldhöz való kötődéséről mondtam, pusztán csak a tájélményével kapcsolatos, otthon leginkább a Vajdaságban, a hatvanas-hetvenes évek sokkultúrájú Jugoszláviájában érezhette magát. Nem annak a világnak a politikai vonatkozásai miatt, valójában az a politikai berendezkedés kényszerítette távozásra, hanem a művészeti-kulturális-utazási lehetőségek miatt.

Egyáltalán amiatt a közeg miatt, amelyikbe ott belenőtt.

Újvidék, Ljubljana, Zágráb, és természetesen Belgrád jelentős művészi tájékozódási lehetőségeket jelentett számára. Azon a nagyobb világon belül léteztek kisebb világai is, fontos szereplője volt a vajdasági magyar szellemi-művészeti életnek, például Zenta közéletének is. Kisebb közösségek Magyarországon is teremtődtek körülötte, a legélénkebben talán éppen Kecskeméten, a kiállítási lehetőségekkel is élt, itteni lakásuk csak egyórányi távolságra volt Pesttől, így az ottani kiállításokon, megbeszéléseken, a művészeti közélet különböző fórumain és rendezvényein részt tudott venni, most, visszanézve, mégis azt gondolom, hogy szellemi és művészeti világnak az élete első nagy korszakához köthető intenzitása a későbbiekben hiányzott neki.

Valóban büszke volt arra, hogy a belgrádi akadémián végzett. Amikor egyszer együtt voltunk Belgrádban, elvitt, s megmutatta az akadémia épületét. Margittal közös kedvenc török kávézójukban, a Znak Pitanjában találtunk rájuk, közel a Kalemegdanhoz és az akadémiához, ez Belgrád legrégebbi kávézója, az épület majdnem kétszáz éves, itt még a hagyományos török kávé készítik.

Kávéztunk, megnéztük a Kalemegdant, onnét föntről a panorámát, a Duna és a Száva összefolyását, láttuk a Skadarskát a maga éttermeivel, jártuk a várost, jártunk a Knez Mihajlován, Belgrád vásárlóutcájában, a Trg Republikán, láttuk a Zsolnay-kerámias Moszkva Szállót, Jóska igyekezett mindent megmutatni. Rám mély benyomást tett a Tanjug hírügynökség nagyon is egyszerű épülete, gyerekkoromból még emlékeztem a rádióban mély hangon beolvasott, a Tanjug hírügynökség jelenti kezdetű hírekre, de kettőezer-tizenháromban messze voltunk már ettől.

Azt mondom, néha érdemes a számokat is megnézni.

Ötvennyolc éves volt, amikor Kecskemétre kerültek, a rákövetkező majdhogyanem harminc esztendő t folyamatosan végigdolgozta.

Arról, hogy valójában hogyan dolgozott, szinte semmit nem tudok.

Nem is kell tudnom róla, munka közben az embernek önmagában kell lennie, mondom. Feltehetően egyetlen mondatot sem tudnék leírni úgy, ha valaki azt figyelné, hogy hogyan írok, nyilvánvalóan így van ezzel más is, s ha így vannak vele mások is, akkor miért éppen a festő viselkedne másképpen.

Benes azonban volt annyira rejtélyes alkotó, hogy akkor sem mutatta volna meg, hogyan dolgozik, ha ennek megmutatása mindennapos gyakorlat lett volna.

Tolnai erről is írt pár mondatot: „Benes sosem élt klasszikus eljárásokkal – mondja –, sosem, még az akadémián sem készített anatómikus rajzokat, pedig a világ legjobb akadémiájára járt. ... Gvozdenić, lévén maga is dekoratív, megengedi Benesnek, hogy már a kezdetektől árnyként vetítse a modelleket papirosaira. Művésztelepeken, tanulmányutakon sem úgy készíti vázzatait, mint a legtöbb festő. Most, nemrég Berlinben láttam, amint egy éppen kezébe kerülő papírdarabkára feljegyez valamit, ám a jellegzetes skiccelés minden gyorsasága, virtuozitása nélkül...”

Tolnai ezt követően elmondja, miként talált rá Benes Rómában a színes divatlapokra, s vágta ki belőlük a maga figuráit, majd így folytatja: „...szerényen, mert sejti, valami lényegesre lelt, újramontázsolja a XXI. század divathulladékát, megkeresi benne emberkéjét. Pontosabban, meztelen árnyemberkéjét új designnal ajándékozza meg. Aztán otthon ezeket komputerbe táplálja, felnagyítja, árnyszerűen vászonra, illetve hát különböző anyagokra, papundeklire, kátránykartonra etc. vetíti, nyomja. Majd kifesti vagy megfesti, illetve a kettő kombinációját végzi velük.”

„Tehát az egész kép arról szól, hogy kicsi vázlatot készítek, meg beleírom az észrevételeimet, de nem a helyszínen csinálom. Visszajövök a Tisza-partról, akkor még az élmények bennem vannak, inspirálnak, és akkor jön a kreativitás. Egy festmény nem létezhet anélkül. Nem a természetet utánozzuk – én legalábbis az ellen vagyok –, hanem egyszerűen alkotni kell, valamit létrehozni: egy festményt létrehozni. De ezt fejből nem akarom, meg nem is tudnám csinálni. Sokszor a fantáziára szükség van, de a belső érzelmek azok, amik... Mi köt engem oda? Párizsban jöttem rá, hogy ott nem tudok dolgozni, nem tudok mit festeni. Próbáltam a padlásszoba ablakából a tetőket festeni. Az fogott meg valamennyire, de mégse ment. Annyira hiányzott a Tisza meg a pannon táj – úgy érzem, a gyökereim itt vannak.”

(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

„Igen, azt szoktam csinálni, hogy benedvesítem a papírt. Enyhe nedvesség, akvarellpapír. Benedvesítem, de nem nagyon, csak éppen egy szivaccsal áttörölöm. Nem jó akvarellal száraz papírra dolgozni. Az a kicsi nedvesség ad neki egy olyan finom megfolyást, ami a merev vonalat teljesen lágygá teszi. Itt látunk ilyen elmosódott vonalakat.

Pláne egy Tisza-part, a vízzel: ott ez a valóság. A víznél, a visszatükröződéseknel a színek mindig mintha megúsznának. Lágyabbá válnak. Egy figuránál nem. De megint, ugye – ez nehéz. Nem szeretek a képeimről beszélni, nem szívesen. Szavakba önteni, amit színnel, vonalakkal, formákkal fejez ki az ember, meg aztán, különösen, ha mint én, aki erős érzelmi beleéléssel

dolgozom, lehetetlen. Szóval megint csak azt tudom mondani, hogy a kreativitás a fontos. A kényszer, ami bennem van, ki akarom fejezni. Én nem tudok élni ilyen munka nélkül.

Olajfestéssel is, ha dolgozom, mindig lehet látni az elmosódott festék nyomait. Itt sok a véletlen, de ellenőrzött véletlenekről lehet beszélni. Én sem tudnám élvezni, ha nem lennének véletlenszerűségek a dologban. De azt én igyekszem kontroll alatt tartani, a másik meg az, hogy a papírt is én nedvesítettem be, és a megfelelő nedvességet alakítom ki. Arra számítva, hogy itt jönnek majd a véletlenek. Van, aki nem nedvesíti be a papírt.”

(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

„...egy magyarországi plébánossal mentünk az Adriára az ő kocsijával. Bezdánnál mentünk át a határon, és azt mondta, hogy beugrik az ottani plébániára. Kapcsolatban volt a két pap egymással, valami pénzváltást intéztek. Azt mondta, mi maradjunk csak a kocsiban. Egyszer csak jön ki, hogy »Benes, gyere be a plébániára«. Hát, mondom, mi a fenének mennék én a plébániára. Azt mondja, »a Kecskés plébános találkozni akar veled«. Hát jó, bemegyek. A pap megcsókolt, mikor meglátott. »Benes, de jó, hogy itt vagy! Évek óta nézem itt a képeidet, de téged még nem láttalak.« Az egyik szobában 5 darab Benes-kép, legalább 100-szor 70-esek. Figuratívák meg – amit nem nagyon csináltam – üvegre festett képek. De nem úgy, mint a vászonnál, előlről, hanem hátulról, tehát az üveg mögött van a festék. Amit a vásznon utoljára rak fel az ember, mondjuk, portrén az orron, a szemem látható visszatükröződést, azt itt előre kell megfesteni. Szóval furcsa, mert a végén festjük meg a hátteret.”

(Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel)

Kiváló írók, Gion Nándor, Szügyi Zoltán, Brasnyó István, Pintér Lajos kérték, hogy munkái könyveik borítóján szerepelhessenek, Gion ötkötetes életműsorozatának kötetein is az ő munkái láthatók, s Sziveri *Bábel* című kötetén is, ahogy ezt már említettem.

A Könyvtárban kettőezer-tízben *Képek és könyvek* címmel kiállítást rendeztek azokból a könyvekből, amelyeknek a címlapjára az ő munkái kerültek, vagy amelyekhez illusztrációként munkákat adott. Hozott képeket ő is, más is hozta a nála lévő Benes-képeket, így látni lehetett az eredeti munkákat is, s azt is, hogy milyen változásokon mentek keresztül addig, amíg a könyvek borítójára kerültek.

Sokat dolgoztunk együtt, mondom, ám akkor, amikor ennek a kijelentésnek a tartalmát definiálni szeretném, még töredékeket is nehezen írok le. Kapcsolatunk legmélyebb szintje meghatározhatatlan, meghatározni azt, hogy milyen képek, sorozatok megteremtésére inspiráltam mondjuk élete utolsó húsz-harminc évében, ha inspiráltam egyáltalán, nem lehet, ahogyan arról is nehéz beszélni, hogy ő a maga rejtélyes alakjával, ezer irányba mutató tevékenységével az én gondolkodásomhoz milyen új területeket kapcsolt. Maradna a felszín, kiállítások, megnyitók, közlések, könyvborítók, katalógusok említése, mikor éppen mi adó-

dott, szerencsére sűrűn adódott alkalom a közös munkára, mindezt azonban csak adatszerűen lehetne összegyűjteni.

Ezt a gondolatsort mégsem zárhatom le ennyivel. Nem az inspirációk voltak fontosak, mondom. Fontosak voltak azok is, s nagyon fontosak a kiállítások, a könyvborítók, a könyvbemutatók, a legfontosabb azonban az volt, hogy beszélgetni tudtunk egymással.

Úgy tudtunk egymással beszélgetni, hogy az továbbdolgozott mindkettőnkben, mondom.

Egy másik történet. Ági ásatásai során Kiskunfélegyházán, az M5-ös autópálya halesszi csomópontjában Árpád-kori kutakat, köztük egy vesszőfonatos kutat tárt fel. Megrendítő látványt mutatott ez a kút, évszázadokat töltött a föld alatt, mégis mintha a felszínen zajló történések minden csapása ott lett volna rajta. Fonata hatvan-nyolcvan centiméter magasságban maradt meg, de így is érződött rajta az egykori kútépítők keze munkája.

Jóskát foglalkoztatta ez a kút, fonata az ő varrataival mutatott rokonságot. Most, a katalógusait lapozva találtam egy összehajtogatott fénymásolatot, egy vázlatáról készülhetett, a körbefutó vesszőfonatot rajzolta meg, a kút aljára pedig arccal a földnek fordított halottat helyezett.

Nem tudok arról, hogy maga a kép elkészült volna.

Még ezerkilencszázkilencvenhétben, könyvbemutatóhoz kötődve a Könyvtárban rendeztük meg a kiállítását, képei paravánokon szerepeltek. Iskander szokásos csoportképen a képei előtt állnak a résztvevők: Sándor Iván, Pintér Lajos, Kiss Jenő színészbarátunk, Ági és én, Szekér tanár úr, Komáromi Attila, Jóska és Margit, Szabó József-Odza, a Nagyváradról Kecskemétre került rendező, elől hárman guggolnak-ülnek, mint a futballcsapatok régi képein: Ilia tanár úr, Buda Feri és Vekerdi Laci bácsi.

Valamennyiünk arcán látszik, hogy örömteli pillanatot éltünk meg.

Pár kiállításának szervezésében aktívan részt vehettem. Ezerkilencszázkilencvenhatban Géczi János invitálására a veszprémi Vár Galériában állított ki. Pár nappal korábban elutaztunk Veszprémbe, Jánoséknál laktunk, nappal a kiállítást rendeztük, közben és esténként is sokat beszélgettünk. A kiállításról óriási méretű *Husikáira* emlékszem.

Kilencvenötben indítottuk el a *Kortárs költészet – kortárs grafika* kiállítás-sorozatát, az általa vezetett *Műhely Művészeti Egyesület* és a *Forrás* szervezésében. Gondoskodott a pályázat kiírásáról, fogadta a munkákat, rendezte a kiállítást, törődött a katalógussal. Egy idő után Margitra és Jóskára maradt minden munka körülötte, egészen addig, amíg a Műhely Egyesületet is vezették.

Új tájképei bemutatására, kilencvennyolcban volt ez, Kecskeméten, a Ráday Múzeumban került sor, ezt a kiállítást is napokig rendeztük. Szerepelt ezen a kiállításon egy folyópartra utaló, a legkisebb részletekig kidolgozott kép, zöld, barna foltokból épült fel, Benes ezeket a foltokat az ujjaival formálta-dolgozta ki. A kép a *Maszkok, terek...* című könyvem előzéklapján látható, szerepeltetésé-

hez ragaszkodtam, az otthoni kertünk mögötti Ikva-part őrződik olyannak az emlékezetemben, mint amilyennek az ezen a képen szereplő folyópartot látom. Abban, hogy az otthoni világomról írni kezdtem, s hogy éppen akkor kezdtem az otthoni világomról írni, amikor találkoztam vele, ez a kép biztosan szerepet játszott.

Amikor elérkezett az ideje, őt kértem meg a *Forrás* új borítójára kerülő grafika elkészítésére. A *Forrás* című munkáját erre a felkérésre készítette el, ekkor, legalábbis a részfolyamatok eredményeinek megtekintésével mégis megfigyelhettem, hogy miképpen dolgozik. Először megrajzolta a grafikai alapot, önmagában ez is kiváló munka, ezt felnagyította, erről nyomatot készített, azt színezte, nagyította, amíg a munka el nem készült. Ennek a munkának a havonta változó színű nyomata szerepel a borítónkon. Benes a szerkesztőségünkben látható nagy kép mellett szitanyomatokat is készített, ezekbe belenyúlt, színezte is őket, munkatársainkat, barátainkat ezekkel a szitanyomatokkal ajándékoztuk meg, örültem, ha valamelyiküknél a dolgozószoba falán láthattam. Képeslapot is készítettünk erről a munkáról, üzeneteinket jó ideig ezekre a lapokra írtuk.

Kettőezer-hatban Szivácra mentünk, a Szenteleky-napokon rendezték meg a kiállítását, Iskander is velünk volt, tíz évvel később Debrecenben, a Sesztina Galériában, újabb kiállításán beszéltem a munkáiról.

Kettőezer-tizenkettőtől a Kápolna Galériában lehetőségünk nyílt kiállítások rendezésére, első kiállítónknak őt hívtuk meg, nagyméretű festett figuráit állította ki, a kiállítást Bacsa Gábor nyitotta meg. Az egyik nap, amikor már kinyitottuk a galériát, szerkesztőségünk átvonult oda, ha nem volt látogató, akkor beszélgettünk, Pintér Lajos születésnapját ünnepeltük. Váratlanul, biciklijéről leugorva jött Benes is, rövid idő múlva pedig egy teljes iskolai osztály, Jóska örömmel vitte őket körbe a kiállításán.

Sziveri Jánosra kettőezer-tizenöt legelején emlékeztünk, huszonöt évvel azt megelőzően, nyolcvankilenc novemberében szerepelt utoljára a nyilvánosság előtt egy irodalmi esten, történetesen Kecskeméten. Benest ebből az alkalomból is kiállításra kértük, a terem közepére, magas posztamensre, üvegkubus alá a már említett picike *Pasztorál* című kötet került, a főfalra pedig a *Bábel* és a *Pasztorál* című kötetek címlapján lévő munkák felnagyított változata, körben a falon Benes más munkái. Itt említem meg, hogy a Sziveri-díj átadásakor, évente, a díjazottat egy-egy munkájával ajándékozta meg.

Szép volt a terem.

Utolsó nagy sorozatának az indítódarabját kettőezer-tizenöt szeptemberében a Kecskeméten élő művészek munkáit bemutató szabadtéri kiállításon láttam. Kisméretű, talán harmincszor harmincas, akrillal festett kép volt. A képen az alföldi fólíasátrak felett sajátos pózban repült egy bekötött szemű figura, két kezével mintha vontatókötelet fogott volna, de sem a kötetet, sem azt, hogy ez a kötél hova kapcsolódott, azt nem látjuk. A kép Benes világán belül kiáltóan új vonásokat mutatott, örömeimben azonnal lefényképeztem a képet a mesterrel együtt, s önmagában is.

Ekkor mondtam Benesnek, hogy ha sorozatot formál ebből a képből indulva, akkor azt azonnal bemutatjuk.

Kettőezer-tizenhatban rendeztük meg a *Vakrepülés* című kiállítását. Addigra elkészítette új sorozatának meghatározó darabjait, huszonhárom színes, nagyjából hetvenszer százas nyomatot hozott, tisztában volt azzal, hogy a Kápolna Galériába ennyi kép fér el. Ismét átéltük a kiállításrendezés örömét, Iskander barátunk számos olyan fotót készített, amelyekben Benes az általa megfestett figura beállítását utánozza, én, a kiállított képeken túl kettejüket fényképeztem.

Ennek a sorozatnak minden képén ott érződött az a világ, amelyikben teremtődött, s érezni lehetett az adott pillanaton való felülemelkedését is. Jellegzetes, különböző pózokban megmutatkozó figurája itt is repül, bekötött szemmel, mint a legelső képen, de már minden külső segítség nélkül. Többnyire a határokra emelt-épített akadályok fölött repül át, a migrációs válság akkorra tetőződött, az első, az indítókép megfestésekor ebből még éppen csak érződött valami, ezért mondom, hogy a képeken érződik a létrejöttük körüli világ légköre, az éppen akkor megmutatkozó válságszituáció, de érződik az adott világon való felülemelkedés is. Az új figurájával kapcsolatban először azt mondtam, hogy Benes elengedte korábbi lekötözött-összekötözött alakjait, biztosította számukra a lebegés lehetőségét. Másodszor azt mondtam, hogy a világon, a világ feszültségein túl, a képeken a világ veszélyeztetettségére, robbanásokra, a migrációra, a terrorizmusra találunk utalásokat, szóval mindezeket túl, de leginkább ezeken kívül van egy figura, alak, aki figyelni mindazt, ami megtörténik velünk. Látható, a természeti törvények nem vonatkoznak rá, én leginkább a történelem anyagjának nevezném, aki ott van mindenütt, s szárnyalásában figyelni a történéseket. Érezzük, hogy ott van, vagy ott tud lenni mindenütt, ahol ott akar lenni. Nemcsak a drótkadályok fölött tud repülni, hanem a gondolkodásunkba is képes önmagát behelyezni, mintha mindenek kívül álló lény lenne, aki mindent lát és mindenről tud, s aki már a létevel, de a valóságoségeken túli mozgásával is arra figyelmeztet bennünket, hogy mindennel jobban kellene törődnünk, mindennek jobban kellene történnie, jelenléte kíséri és kíséri a gondolkodásunkat.

Benes mindenben kötődött ahhoz, amit addig csinált, és ismét teljesen megújult.

Ezeknek a képeknek a vakon repülő-lebegő-hintázó, valóságútlan testtartásban létező alakja, figuráinak legújabb változata világunk jelképe lehetne.

Négy katalógusa jelent meg, még Zentán, ezerkilencszázhatvenháromban az első, ezerkilencszázkilencvennégyben a második, a Múcsarnokban megrendezett kiállításához kötődve, kettőezer-egyben a harmadik, kettőezer-hatban a negyedik. Négy katalógus, a négyben összesen százötvennél valamivel több kép szerepel. Ehhez jöttek a különböző művésztelepeken készült munkákat bemutató katalógusok, a művészeti és irodalmi lapokban megjelent reprodukciók, s persze az egyéni és csoportos kiállítások.

Az életmű egészét tekintve nem sok ez, önálló nagy albumot érdemelt volna már életében.

Munkássága mindezek ellenére elérte célját, hatása, képeinek jelenléte jól érzékelhető.

Akkor, amikor utoljára találkoztunk, a következőket mondta: Tudod, szabadok voltunk, megteremtettük magunknak a szabadságunkat, szabadon tudtunk dolgozni,

Önmagától, minden kérdés nélkül mondta ezt.

Ezt mondta Margitnak is, a halálát közvetlenül megelőzően. Benes, Margittal együtt valóban szabad volt, nem csak a szó leggyakrabban használt értelmében, politikai vonatkozásban, így is szabaddá tették magukat, hanem szabad volt a konvenciókkal szemben is. Előítéletek, elvárások, megfelelési kényszerek, szereplések, az időnek való kiszolgáltatottságok soha nem terhelték. Ha eljutott oda, hogy dolgozzon, akkor ideje is volt a munkára, s ez szinte állandóan így volt.

Búcsúztatójára Margit az egyik utolsó képét hozta be magával a szerkesztőségbe. A kép alsó harmadában vastagított fekete mező látható, fölötte, de most nem az egész felső harmadot kitöltő szabad felület, kékkel és rózsaszínnel megfestett, éterien tiszta mező, égbolt. A kép felső részében ismét a vastagított fekete szín látszik, a sötétség leszűkíti, elnyeli a világot.

Benes József valóban a művészetével mondott el mindent...

2018. január

Felhasznált írások, kiadványok

Benes József albumai, katalógusai

Benes József, Közművelődési Közösség, Zenta, 1973

Benes József, Képek, Múcsarnok, 1994

Benes József képzőművész, 2001

Benes József képzőművész, 2006

Beszélgetések

Hol van itt a művészet? (Benes József festőművész anekdotái) Lejegyezte: Mák Ferenc, Forrás, 1991. 6. 90–97.

Bacsa Gábor: „Utólag gondolom”, Beszélgetés Benes József festővel, Tiszatáj, 2015. április, 46–56.

„Mindig festő akartam lenni”, Benes Józseffel beszélget Virág Zoltán (Elhangzott 2015. november 6-án a Zentai Alkotóházban. A hanganyagot feldolgozta Lennert Móger Tímea, szerkesztette Sinkovits Péter), Forrás, 2015. április, 53–61.

Hozzászólása a művésztelepek helyzetéről tartott ankéton

Új Symposion, 1971, 79. szám 370.

Baka István írása

Baka István: Benes József Bábele, Forrás, 1994. 6. 15.

Bartuc Gabriella írása

Bartuc Gabriella: Az ember utáni csend. Benes József (1930–2017)
Vár Ucca Műhely 58. szám (2017)
epa.oszk.hu/03000/03081/.../pdf/EPA03081_varuccamuhely_2017_04_107-109.pdf

Domonkos István írása

Domonkos István: Közöny és életöröm, Levél Benes Józsefhez, Forrás, 2010. november, 65–67.

Frank János: Egy rögbilabda metamorfózisai, Élet és Irodalom, 1990. június 22.

Losonczy István írása

Losonczy István: A színkompozíció párhuzamai Csontváry Kosztka Tivadar és a Nyolcak festészetében, http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/szinut_a_szinkompozicio_paruhuzamai_csontvary_kosztka_tivadar_es_a_nyolcak_festeszeteben_1639.html?pageid=119

Ninkov K. Olga írásai

Ninkov K. Olga: A hatvanas évek a hatvanéves zentai művésztelepen, <http://kepiras.com/2013/03/ninkov-k-olga-a-hatvanas-evек-a-hatvaneves-zentai-muvesztelepen/>

Ninkov K. Olga: In memoriam Benes József (1930–2017), Magyar Szó, 2017. november 27., https://www.magjarszo.rs/hu/3537/kultura_kepzomuveszet/174867/Benes-J%C3%B3zsef.htm

Péter László írása

Péter László: Benes és az ikonikus álca, Magyar Szó, 2017. december 4., https://www.magjarszo.rs/hu/3543/mellekletek_uveggolyo/175279/Benes-%C3%A9s-az-ikonikus-%C3%A1lca.htm

Soós József írása

Soós József: A fájdalom festője, Új Symposion, 1965. 55. 20–21.

Tari István írása

Tari István: Benes Józsefről, Híd, 1991. 3. 290–291.

Tolnai Ottó írásai

Tolnai Ottó: Adalékok Benes József festészetéhez, Új Symposion, 6–7. szám, 18–19.

Tolnai Ottó: Rothadt márvány, Jugoplasztika, Kijarat Kiadó, 1997

Tolnai Ottó: Költő disznósírból, Egy rádióinterjú regénye, Kérdező: Parti Nagy Lajos, Kalligram Kiadó, 2004

Tolnai Ottó: Két új jegyzet Benes Józsefről, Forrás, 2006. január, 62–67.

Tolnai Ottó: Benes József és Gerle Margit szegedi tárlata elé, Forrás, 2011. október, 42–46.